

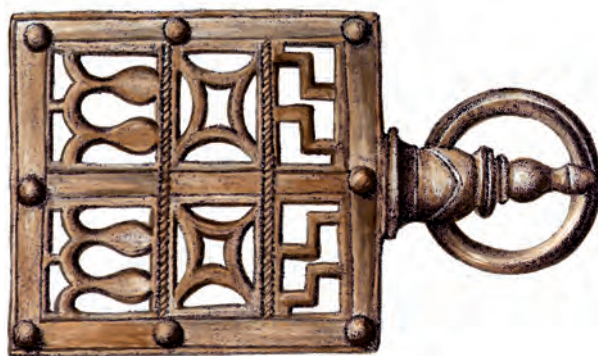
PAŃSTWOWE MUZEUM ARCHEOLOGICZNE
w Warszawie

WIADOMOŚCI ARCHEOLOGICZNE

BULLETIN ARCHÉOLOGIQUE POLONAIS

TOM (VOL.) LXI
2009–2010

WARSZAWA 2010 VARSOVIE

**WIADOMOŚCI
ARCHEOLOGICZNE**

TOM LXI

Redaguje zespół / Editorial staff:

mgr Jacek Andrzejowski (sekretarz redakcji / managing editor), dr Wojciech Brzeziński (redaktor naczelny / editor in chief),
prof. dr hab. Teresa Dąbrowska (zastępczyni redaktora naczelnego / subeditor), mgr Grażyna Orlińska,
mgr Radosław Prochowicz, mgr Barbara Sałacińska, mgr Andrzej Jacek Tomaszewski, mgr Katarzyna Watemborska

Recenzenci tomu / Peer-reviewed by:

dr Anna Bitner-Wróblewska, prof. dr hab. Andrzej Kokowski,
prof. dr hab. Magdalena Mączyńska, prof. dr hab. Wojciech Nowakowski,
dr hab. Andrzej Pelisiak

Tłumaczenia / Translations:

Anna Kinecka
Jacek Andrzejowski

Skład i łamanie / Layout:

JRJ

Rycina na okładce: brązowa sprzączka pasa sambijskiego
z Kovrova, obl. Kaliningrad (Rosja). Rys. L. Kobylińska

Cover picture: bronze buckle from Samland belt
from Kovrovo, distr. Kaliningrad (Russia). Drawn by L. Kobylińska

© Państwowe Muzeum Archeologiczne w Warszawie, 2010

© Autorzy, 2010

Państwowe Muzeum Archeologiczne jest instytucją
finansowaną ze środków
Samorządu Województwa Mazowieckiego

Sprzedaż detaliczna publikacji Państwowego Muzeum Archeologicznego, w tym egzemplarzy archiwalnych, prowadzona jest w salach wystawowych muzeum, ul. Długa 52 (Arsenał), 00-241 Warszawa. Płatność gotówką; wystawiamy rachunki i faktury. Ponadto nasze książki i czasopisma można zamawiać w PMA, tel. +48 (22) 5044 872 i 5044 873 lub pod adresem internetowym wydawnictwapma@pma.pl

Cennik wydawnictw, wykaz publikacji i pełen spis zawartości czasopism PMA: <http://www.pma.pl/wydawnictwa>

Price list, list of PMA publications and contents of PMA periodicals: <http://www.pma.pl/wydawnictwa>

Adres redakcji / Editorial office:

Państwowe Muzeum Archeologiczne
ul. Długa 52 (Arsenał), 00-241 Warszawa
tel.: +48 (22) 5044 841, +48 (22) 5044 813; fax: +48 (22) 831 51 95; e-mail: j.andrzejowski@pma.pl

WIADOMOŚCI ARCHEOLOGICZNE

Tom (Vol.) LXI

SPIS TREŚCI

Contents

Od Redakcji	2
Editorial	2
ROZPRAWY	
Agata Chilińska-Drapella, Próba nowego spojrzenia na „pasy sambijskie” A New Look at Samland Belt Sets	3
MISCELLANEA	
Grażyna Orlińska, Łukasz Karczmarek, Niepublikowane nagolenniki typu stanomińskiego Unpublished Shin-guards Type Stanomin	81
Grażyna Orlińska, Radosław Prochowicz, Późnohalsztacki skarb z Ruszkowa, w pow. ciechanowskim A Late Hallstatt Hoard from Ruszkowo in District Ciechanów	95
Katarzyna Czarnicka, Nietypowe groty włóczni ze schyłku starożytności z ziem polskich Eccentric Late Roman/Migration Period Lanceheads from Poland	111
Aneks: Marcin Biborski, Janusz Stępiński, Wyniki badań żelaznego grotu z Cierniówki z liściem wykonanym z fragmentu głowni miecza obosiecznego	133
Marcin Biborski, Chronologia cmentarzyska kultury przeworskiej z młodszego i późnego okresu rzymskiego oraz z wczesnej fazy wędrówek ludów w Mokrej na Śląsku Chronology of a Przeworsk Culture Cemetery from the Younger and Late Roman Period and from Early Phase of the Migration Period	137
Joanna Żółkowska, Dewocjonalia nowożytnie ze zbiorów Państwowego Muzeum Archeologicznego w Warszawie Post-medieval Devotional Articles in the Collection of State Archaeological Museum in Warsaw	153
MATERIAŁY	
Jacek Borkowski, Neolityczne i wczesnobrązowe materiały z okolic miejscowości Kutry na Ukrainie w zbiorach Państwowego Muzeum Archeologicznego w Warszawie A Neolithic and Early Bronze Age Materials From the Area of Kutry (Ukraine) in the Collection of State Archaeological Museum in Warsaw	165
Izabela Sztet, Cmentarzysko z okresu wpływów rzymskich i z okresu wędrówek ludów w Kamieniu na Pojezierzu Mazurskim Roman and Migration Period Cemetery at Kamień, in Masurian Lake District	200
WYKAZ SKRÓTÓW / ABBREVIATIONS	333

Od Redakcji

Redakcja „Wiadomości Archeologicznych” uprzejmie informuje, że tom niniejszy obejmuje lata 2009–2010, co spowodowane zostało wprowadzeniem od tego numeru zasady recenzowania wszystkich prac przekazanych do publikacji.

Dr Wojciech Brzeziński
Redaktor Naczelny

Editorial

Starting from the present volume all contributions will be subject to peer-review. The Editors of “Wiadomości Archeologiczne” apologise for the delay in releasing the present volume which covers the period 2009–2010.

Wojciech Brzeziński PdD
Editor in Chief

JACEK BORKOWSKI

NEOLITYCZNE I WZESNOBRĄZOWE MATERIAŁY
Z OKOLIC MIEJSCOWOŚCI KUTY NA UKRAINIE W ZBIORACH
PAŃSTWOWEGO MUZEUM ARCHEOLOGICZNEGO W WARSZAWIEA NEOLITHIC AND EARLY BRONZE AGE MATERIALS FROM THE AREA OF KUTY (UKRAINE)
IN THE COLLECTION OF STATE ARCHAEOLOGICAL MUSEUM IN WARSAW

Prezentowane w artykule materiały pochodzą z 31 uroczysk, z miejscowości Kuty i jej okolic¹. Kuty położone są na Ukrainie, 50 km na południe od Równego, nad rzeką Kutianką będącą dopływem Wilii (Ryc. 1, 3).

W świetle analizy chronologiczno-kulturowej² zabytki można łączyć z neolitem oraz wczesną epoką brązu, część z nich przyporządkowano kulturze lubelsko-wołyńskiej (KLW), kulturze pucharów lejkowatych (KPL), kulturze amfor kulistych (KAK), kulturze ceramiki sznurowej (KCSz), kulturze mierzanowickiej (KM), kulturze strzyżowskiej (KS), pojedynczy egzemplarz – kulturze świderskiej (KŚw).

W zasobach Państwowego Muzeum Archeologicznego w Warszawie (PMA) znajduje się liczna kolekcja zabytków neolitycznych z terenów zachodniej Ukrainy. Pochodzenie tych przedmiotów jest zróżnicowane. Część z nich należała do kolekcji Muzeum im. Erazma Majewskiego, innych przysporzyła działalność Państwowego Głównego Konserwatorium Zabytków Przedhistorycznych (por. ryc. 2), niewielka liczba uzyskana została podczas badań Zakładu Archeologii Przedhistorycznej Uniwersytetu Warszawskiego. Największe zbiory PMA zapewniło sobie jednak

w wyniku własnej działalności i badań od momentu utworzenia tej instytucji do wybuchu drugiej wojny światowej (J. Głosik 1962, s. 126).

Liczba zabytków z omawianych w artykule stanowisk, zachowanych do dnia dzisiejszego (118 okazów), nie jest imponująca, lecz na uwagę zasługuje ich charakter. Są to w większości krzemienne narzędzia, broń oraz rdzenie. Zbiór stanowi kolekcję pozbawioną odpadów produkcyjnych i materiału masowego. Być może taki stan rzeczy zubaża możliwości poznawcze cyklu produkcyjnego oraz zafałszowuje strukturę stanowisk, jednakże jest to konsekwencja selektywnego pozyskiwania zabytków.

Zabytki te trafiły do PMA (nr inw. PMA/II/3317) w latach 1935–1937. Niestety, jedyne informacje na ten temat pochodzą z metryczek dołączonych do zabytków oraz z Księgi Inwentarzowej Nabytków PMA. Zbiory zostały zakupione od Romana Turkiewicza, o czym wspomina również Jerzy Głosik (1962, s. 126), w pracy poświęconej skatalogowaniu materiałów wołyńsko-podolskich będących w posiadaniu PMA.

Można wnioskować, że R. Turkiewicz nie był zawodowym archeologiem, gdyż w literaturze nie ma informacji o jego działalności powiązanej z jakimkolwiek muzeum czy instytucją naukową. Istnieją jednakże zapisy dotyczące jego działalności o charakterze kolekcjonerskim, którą prowadził w powiecie krzemienieckim (por. J. Głosik 1962, *passim*). Świadczy o tym również spora liczba zabytków pochodzących z terenów Wołynia, zakupionych od niego przez PMA.

¹ Artykuł powstał na podstawie pracy magisterskiej autora pt. *Stanowisko neolityczne w Kutach, powiat krzemieniecki na Ukrainie*, napisanej pod kierunkiem prof. dr. hab. Stefana Karola Kozłowskiego w Uniwersytecie Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie.

² Chciałbym podziękować mgr mgr Barbarze Sałacińskiej, Sławomirowi Sałacińskiemu i Markowi Zalewskiemu z Działu Epoki Kamienia PMA za pomoc i konsultacje przy opracowywaniu materiałów.

Ryc. 1. Lokalizacja miasta Kut y na mapie wojskowej z 1910 roku.

Fig. 1. Location of town Kut y. Fragment of a military map from 1910.

Wg/After: <http://lazarus.elte.hu/hun/digkonv/topo/3felmeres.htm>

Ryc. 2. Okręgi Konserwatorskie Państwowego Grona Konserwatorów Zabytków Przedhistorycznych w 1922 roku.

Fig. 2. Regions of the State Council for Preservation of Prehistoric Monuments in 1922.

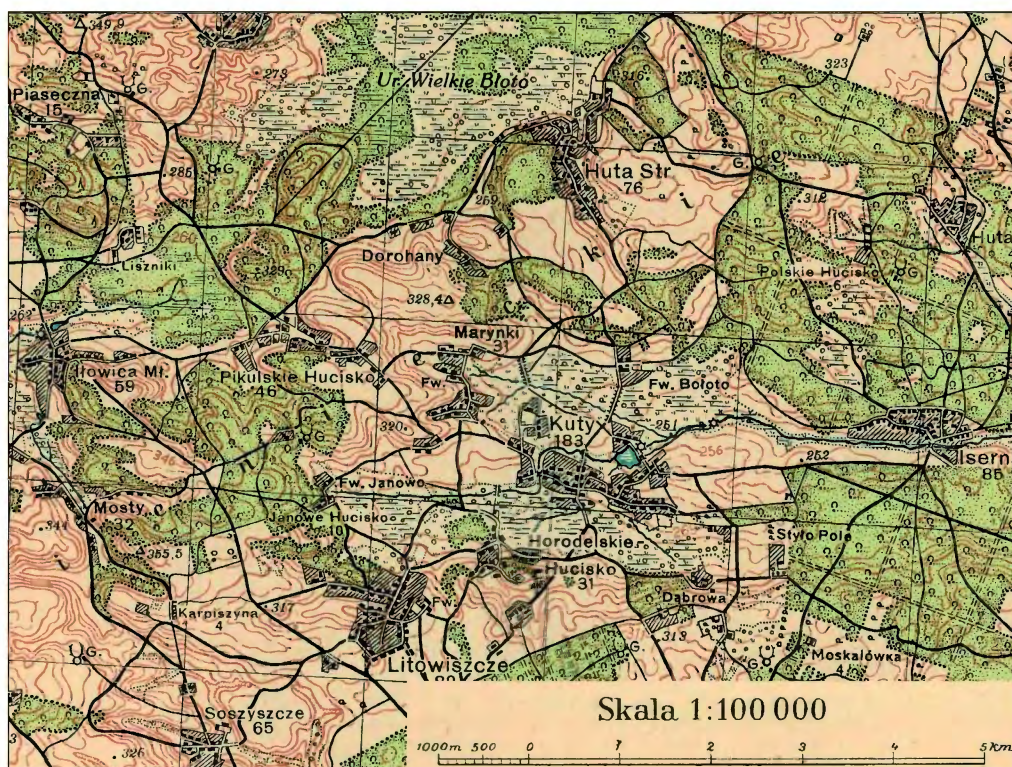
Za/after: B. Stolpiak 1984

Część zbiorów pozyskanych od R. Turkiewicza ucierpiała w wyniku pożaru w Państwowym Muzeum Archeologicznym w styczniu 1991 roku. Zniszczeniu uległa

wówczas część dokumentacji naukowej i zbiorów neolitycznych (M. Krajewska 2005, s. 41). Można to łatwo ustalić porównując zaprezentowany niżej materiał archeologiczny ze spisem zabytków z okolic Kut, zamieszczonym w pracy J. Głosika (1962, s. 145–147).

Omawiane zabytki pochodzą z Wołynia na Ukrainie, a ściślej rzecz biorąc z dzisiejszego rejonu szumskiego w obwodzie tarnopolskim. Wołyń obejmuje obszar ograniczony od zachodu, południa i wschodu górnym Bugiem i Słuczą, zaś od północy sięgający do Prypeci (Encyklopedia Powszechna PWN 1976, s. 712). W okresie, kiedy pozyskiwane były omawiane materiały (1. połowa XX wieku) obszary te pozostawały w granicach państwa polskiego – w gminie Szumsk, w powiecie krzemienieckim.

Pagórkowaty krajobraz Wołynia jest wynikiem jego budowy geologicznej. W trzeciorzędzie głębokie doliny porozcinały pokłady kredowe, zaś na płaskowyżach powstały różnej wielkości zapadliny. W okresie zlodowacenia Mindel kredowe powierzchnie zostały przykryte warstwami żwiru i piasku, a cofając się lodowiec pozostawił na wzniesieniach wołyńskich morenę czołową. Lesowa Wyżyna Wołyńska dochodzi do wysokości ponad 200 metrów nad poziomem morza. Jej powierzchnia poprzecinana jest dolinami: Horynia, Wilii, Ikwy, Stubły, Ujścia, Styru i Łuchu oraz licznymi ich dopływami tworzącymi wąwozy. Pierwotny krajobraz został złagodzony przez grubą warstwę lessu pokrywającą pokłady kredowe

Ryc. 3. Lokalizacja miasta Kut y na mapie sztabowej z 1922 roku.

Fig. 3. Location of town Kut y. Fragment of a military map from 1922.

Wg/After: http://www.mapywig.org/m/WIG100_300DPI/P48_S42_SZUMSK_300dpi.jpg

i wnikać w wąwozy oraz wąskie szczeliny (A. Cynkałowski 1961, s. 6–7).

Nazwa „Kuty” wywodzi się od osad zakładanych *wśród lasów w celu ich zużytkowania przez wyrabianie potażu, szkła, smoły, klepek itp.*; odpowiadają więc *budom, majdanom, hutom, kuźniom, łazom* (Słownik geograficzny Królestwa Polskiego 1882, s. 943). Dawniej było to bardzo popularne określenie nadawane sadybom ludzkim loko-

wanym na terenach, których granice wyznaczały naturalne elementy środowiska, np. lasy, rzeki czy wzgórza (tamże, s. 943–947). W publikacjach polskich autorów niekiedy stosowana jest jej spolszczona wersja: Kąty (np. A. Cynkałowski 1961, s. 68). W niniejszej pracy stosowana jest jednak nazwa „Kuty”, z uwagi na jej występowanie w literaturze, dokumentacji zabytków oraz funkcjonującą do dziś nazwę miasta.

ANALIZA MATERIAŁÓW

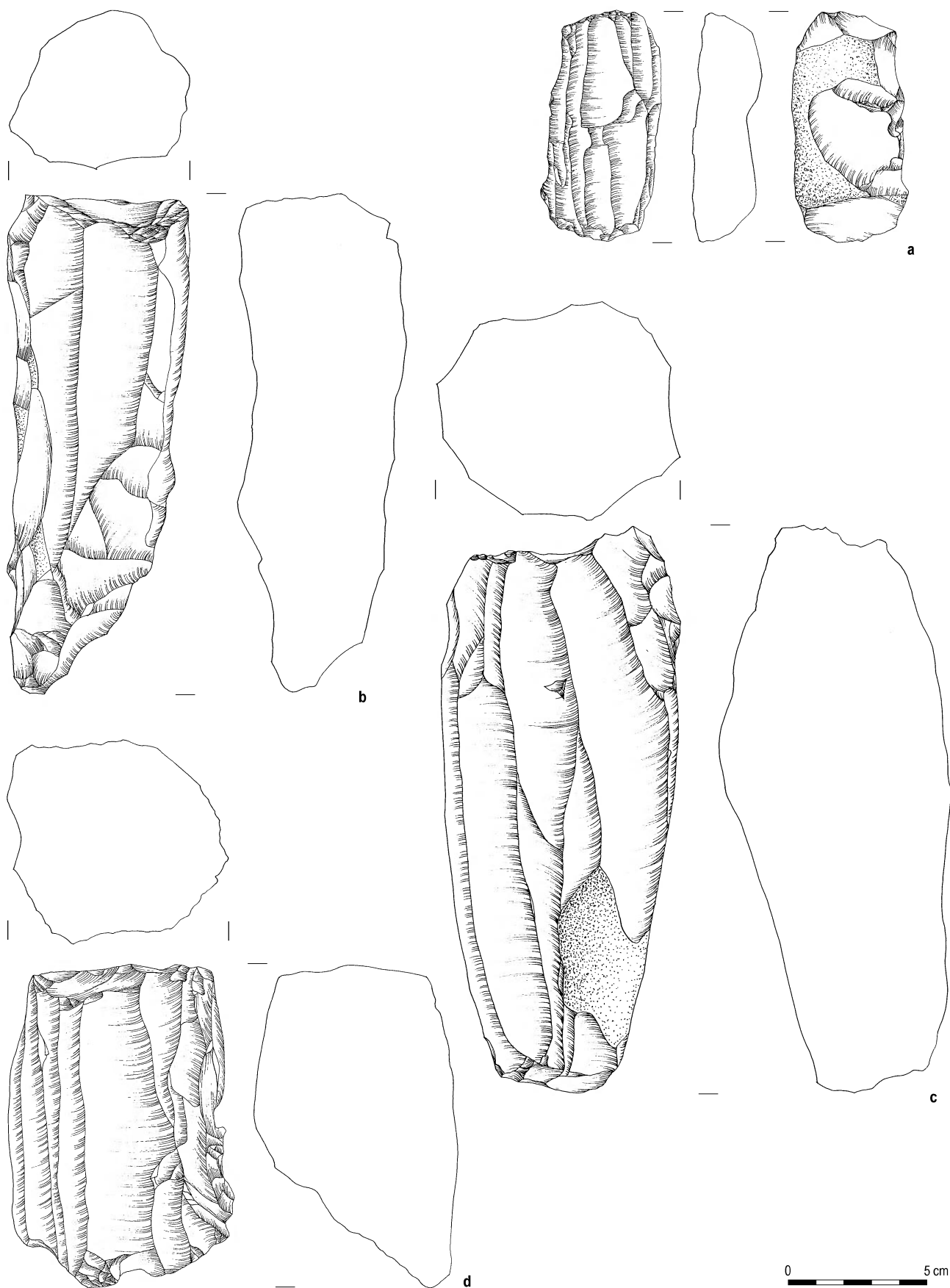
Zabytki krzemienne

Surowiec krzemienisty – wychodnie

Charakterystyka samego surowca i zasięgi złóż krzemienistych, znajdujących się na terenie Polski są dość dobrze poznane. Niestety, nie można tego powiedzieć o krzemieniu wołyńskim. Jego wychodnie zostały zlokalizowane przez Stefana Krukowskiego na obszarze Wołynia i Podola, a regiony występowania złóż nad górnym Bugiem, Styrem oraz Ikwą jako pierwszy wskazał Jan Bryk (1928, s. 21). Prace badawcze Aleksandra Cynkałowskiego (1961, s. 3–4) pozwoliły na zaobserwowanie pewnych charakterystycznych cech tego surowca. Stwierdził on występowanie buł krzemienistych w okolicach rzek Ikwy, Horynia, Kutianki, Wilii i Zbytenki oraz ich dopływów.

Krzemień gromadził się w wąwozach oraz dolinach rzecznych w wyniku erozji podłoża kredowego i lessu.

Próbę uporządkowania zagadnień związanych z charakterem i występowaniem surowca krzemienistego na terenach zachodniej i południowej Ukrainy podjął Bogdan Balcer (1983, s. 46–48), opierający się na własnych spostrzeżeniach oraz na rezultatach badań archeologów ukraińskich. Rozdzielił on grupę krzemieni południowo-wschodnich, które pojawiają się w inwentarzach neolitycznych, na trzy rodzaje, różniące się nie tylko zabarwieniem masy krzemienistej, ale także wielkością i kształtem konkracji oraz – co za tym idzie – walorami technicznymi: 1. Krzemień wołyński (zwany również nadbużańskim) – kredowy, wieku turońskiego. Posiada najwyższe walory estetyczne i techniczne. Barwy szarej, od jasnej po niemal

Ryc. 4. Ku t y, raj. Szumsk, Ukraina. Rdzenie.

Fig. 4. Ku t y, raj. Szumsk, Ukraine. Cores.

a – uroczysko/site Korczunek, b – uroczysko/site Pod Iserną, c – Bez lokalizacji/site unknown, d – uroczysko/site Bukowniszczyzna.

Wszystkie rys./All drawings J. Borkowski, B. Karch

czarną, niekiedy w jego strukturze widoczna jest pasia-
stość (w przypadku pojedynczych wytworów jest czasami
mylony z krzemieniem pasiastym z okolic Krzemionek
Opatowskich). Kora cienka, niekiedy śladowa, barwy
białej lub w kolorze krzemienia. Występuje w między-
rzeczu Styru i Horynia;

2. Krzemień roztocki (zwany także podolskim) – także
kredowy, prawdopodobnie wieku turońskiego. W chara-
kterystyce tej odmiany należy wspomnieć, że jest jaśniejszy
od wołyńskiego, a zamiast pasiastości występują na-
krapiania oraz plamistość, przeważające kolory to żółtawy
brąz i odcienie szarości, korę ma nierówną i szorstką
barwy białej i kremowej. Spotykany głównie na terenach
wschodniego Rostocza;

3. Krzemień naddniestrzański – prawdopodobnie kredo-
wy. Występuje w postaci płytowych konkrecji, zabarwie-
nie ma dość ciemne, szare, z występującymi białawymi
plamami i kropkami. Wychodnie znajdują się w rejonie
środkowego Dniestru.

Charakterystyka technologiczno- -kulturowa zabytków krzemiennych

Wśród zabytków krzemiennych w zbiorze z Kut wyróż-
niono: rdzenie, wióry, odłupki oraz narzędzia: noże
sierpowate, płoszcza, siekiery, dłuta, wiórowce, drapacze,
zgrzebło, rylce, tłuki-rozcieracze.

Przy określaniu surowca, z którego wykonane są po-
szczególne zabytki krzemienne, zastosowano opisany
wyżej podział B. Balcera na trzy odmiany kredowego
surowca krzemienno-węglowego występującego na interesującym
nas obszarze Ukrainy: wołyński, roztockie, naddniestrzań-
ski. Dwie pierwsze występują w złożach znajdujących się
w okolicach Kut (B. Balcer 1983, s. 46–48).

Skład procentowy całego analizowanego zbioru na-
rzędzi krzemienno-węglowych przedstawia się następująco: su-
rowiec wołyński stanowi 60% zaś roztockie 40% całości
materiału. Nie stwierdzono natomiast żadnych zabytków
z innych krzemieni, w tym surowca naddniestrzańskiego.

Półsurowiec i pozostałości po produkcji

• Rdzenie

Ze stanowiska Kut posiadamy dziewięć rdzeni (Ryc. 4,
5), z czego prawie wszystkie zaliczają się pod względem
obróbki do form jednopiętowych wiórowych. Istnieje
jeden wyjątek, a mianowicie okaz z uroczyska Korczunek
(Ryc. 4a), który możemy określić jako rdzeń dwupiętowy.
Pośród rdzeni można wyznaczyć dwie grupy: formy duże,
o długości wahającej się od 11,6 cm do 20,4 cm, z uroczy-
ska Bukowniszczyna (2 szt.; ryc. 4d, 5e), z uroczyska Pod
Iserną (2 szt.; ryc. 4b, 5b) oraz Bez lokalizacji I (2 szt.;
ryc. 4c, 5a); formy małe, o długości od 5,1 cm do 8,3 cm,

z uroczyska Korczunek (okaz dwupiętowy; ryc. 4a) oraz
z uroczyska Piszczanka (2 szt.; ryc. 5c,d).

Rdzeń z uroczyska Korczunek stanowi bardzo charak-
terystyczną formę, typową dla cyklu mazowszańskiego,
występującą przede wszystkim w KŚw. Takson ten obej-
mował swoim występowaniem obszary Polski, Litwy, Bia-
łorusi oraz Ukrainy. Rdzenie takie poprzedzone są prawie
zawsze fazą obróbki odłupniowej i mają najczęściej pełną
zaprawę. Ponadto pięty często stykają się w tylnej partii
tworząc z odłupnią ostry dwuścienny kąt zewnętrzny
(B. Ginter, J. K. Kozłowski 1990, s. 58).

Wszystkie rdzenie wykonane są z surowca wołyńskie-
go oraz mają dookólną odłupnię. Z egzemplarzy więk-
szych otrzymywano charakterystyczne dla KŁW długie
wióry, dochodzące swoimi rozmiarami do kilkunastu
(a w niektórych przypadkach kilkadziesiąt) centyme-
trów. Z kolei z mniejszych form uzyskiwano proporcjo-
nalnie mniejsze wióry. Krzemieniarstwo KŁW nastawione
było w głównej mierze na produkcję półsurowca wiórowe-
go, czego potwierdzenie może stanowić znikoma liczba
znalezisk rdzeni odłupkowych w porównaniu z formami
wiórowymi (A. Zakościelna 1996, s. 90–91).

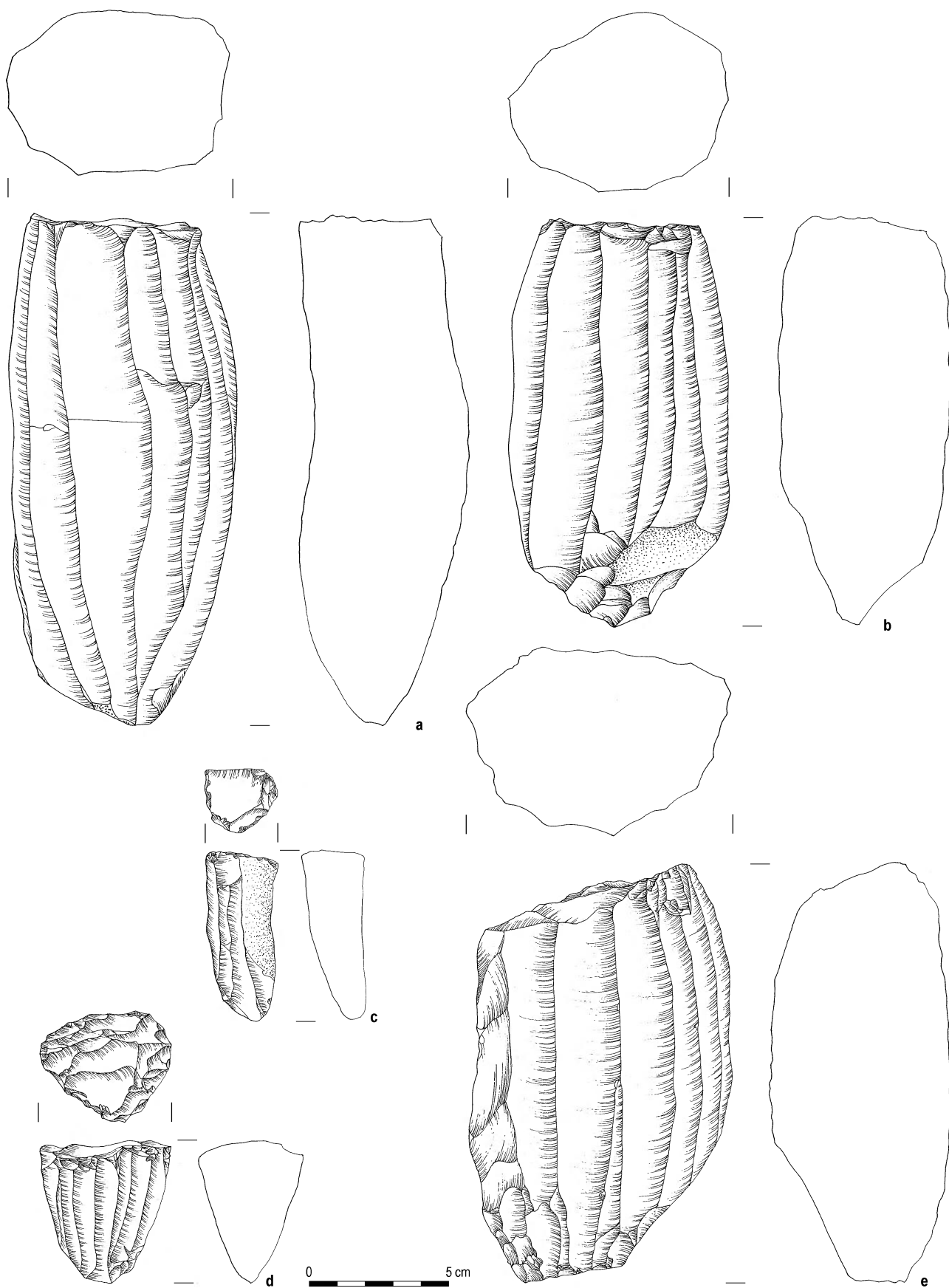
Wśród materiałów z Wołynia A. Zakościelna wyróż-
niła (za V. M. Konopłą) trzy podstawowe formy rdzeni:
cylindryczną, pryzmatyczną oraz stożkową (A. Zakoś-
cielna 1996, s. 33). Podział ten znajduje swoje odzwier-
ciedlenie w prezentowanym materiale: na uroczyskach
Bukowniszczyna (Ryc. 4d, 5e) i Korczunek (Ryc. 4a) oraz
na uroczysku Pod Iserną (Ryc. 5b) mamy do czynienia
z formami cylindrycznymi, pozostałe okazy mają formę
stożkową.

• Wióry

W inwentarzu zabytków ze stanowisk w okolicach Kut
znajdują się 23 wióry. Niespełna jedna trzecia zachowała
się we fragmentach, co sugerować może świadome dzia-
łanie (łamanie, dzielenie na mniejsze części), w celu wy-
korzystania wyselekcjonowanych części wiórów do pro-
dukcji narzędzi (A. Zakościelna 1996, s. 37).

Na szczególną uwagę zasługują okazy z uroczyska Or-
łowszczyzna, o długości 17,8 cm i 16,9 cm. Są to wióry
uzyskane z podłużnych rdzeni jednopiętowych. Pozosta-
ły materiał reprezentowany jest przez formy o długościach
wahających się od 4,8 cm do 11,1 cm dla całych okazów
oraz 4,1 cm do 9 cm dla fragmentów.

Zabytek z uroczyska Pod Iserną, wykonany jest z krze-
mienca wołyńskiego i stanowi przykład wióra technicz-
nego – zatępca. Powstał on w wyniku procesu przygoto-
wującego rdzeń do produkcji półsurowca wiórowego.
Niestety, forma zabytku uniemożliwia określenie dokład-
nej przynależności kulturowej, jednak proces przygoto-
wania rdzenia, którego pozostałości widoczne są na tym
okazie, pozwala wiązać go z KŁW (A. Zakościelna 1996,
s. 32).

Ryc. 5. Ku t y, raj. Szumsk, Ukraina. Rdzenie.

Fig. 5. Ku t y, raj. Szumsk, Ukraine. Cores.

a – Bez lokalizacji/site unknown, b – uroczysko/site Pod Iserną, c.d – uroczysko/site Piszczanka, e – uroczysko/site Bukowniszczyzna

Spółeczności KŁW wykazywały zapotrzebowanie na różnoraki półsurowiec, poczynając od bardzo długich form skończywszy na niewielkich okazach (A. Zakościelna 1996, s. 43).

Rozkład surowca prezentowanej grupy obejmuje 56,5% krzemieni wołyńskich i 43,5% krzemieni roztockich. Niewielka liczba zabytków oraz w miarę wyrównany udział obu surowców nie pozwala na wnikliwszą analizę. Można jednakże zauważyć, że wióry z krzemienia wołyńskiego mają nieco większe rozmiary w porównaniu do okazów z surowca roztockiego. Wynika to najprawdopodobniej z charakteru samego krzemienia wołyńskiego, który wykazuje się lepszą łupliwością.

Poza omówionymi okazami z uroczyska Orłowszczyzna przydzielenie pozostałych wiórów do konkretnych kultur archeologicznych nie jest możliwe. Na podstawie techniki wykonania oraz cech morfologicznych zaliczyć je możemy do neolitu.

• Odłupki

W omawianym inwentarzu znajduje się 17 odłupków, z czego osiem wykonanych jest z krzemienia wołyńskiego, a dziewięć z roztockiego; dwa odłupki z uroczyska Korczunek mają widoczne ślady kory. Niestety, podobnie jak w przypadku wiórów, nie można określić przynależności kulturowej analizowanej grupy, większość z nich należy jednak łączyć z neolitem.

Narzędzia

• Noże sierpowate

Noże sierpowate stanowią w omawianym inwentarzu zabytków dość istotną grupę. Zbiór ten reprezentowany jest przez siedem okazów (Ryc. 6, 7, 8a) – cztery z krzemienia wołyńskiego, trzy z krzemienia roztockiego; jedynie dwa zachowane są w całości.

Narzędzia tego typu wykonywano techniką rdzeniową z płaskich konkrecji, okruchów eolicznych czy też masywnych wióro-odłupków. Powierzchnie formowano płaskim, daleko zachodzącym, regularnym retuszem powierzchniowym, wyrównywanym niekiedy przy krawędziach przez zastosowanie retuszu zębatego, lameralnego skośnego czy prostego. W przekroju są one soczewkowate, a czasem bywają asymetryczne (J. Libera 2001, s. 45).

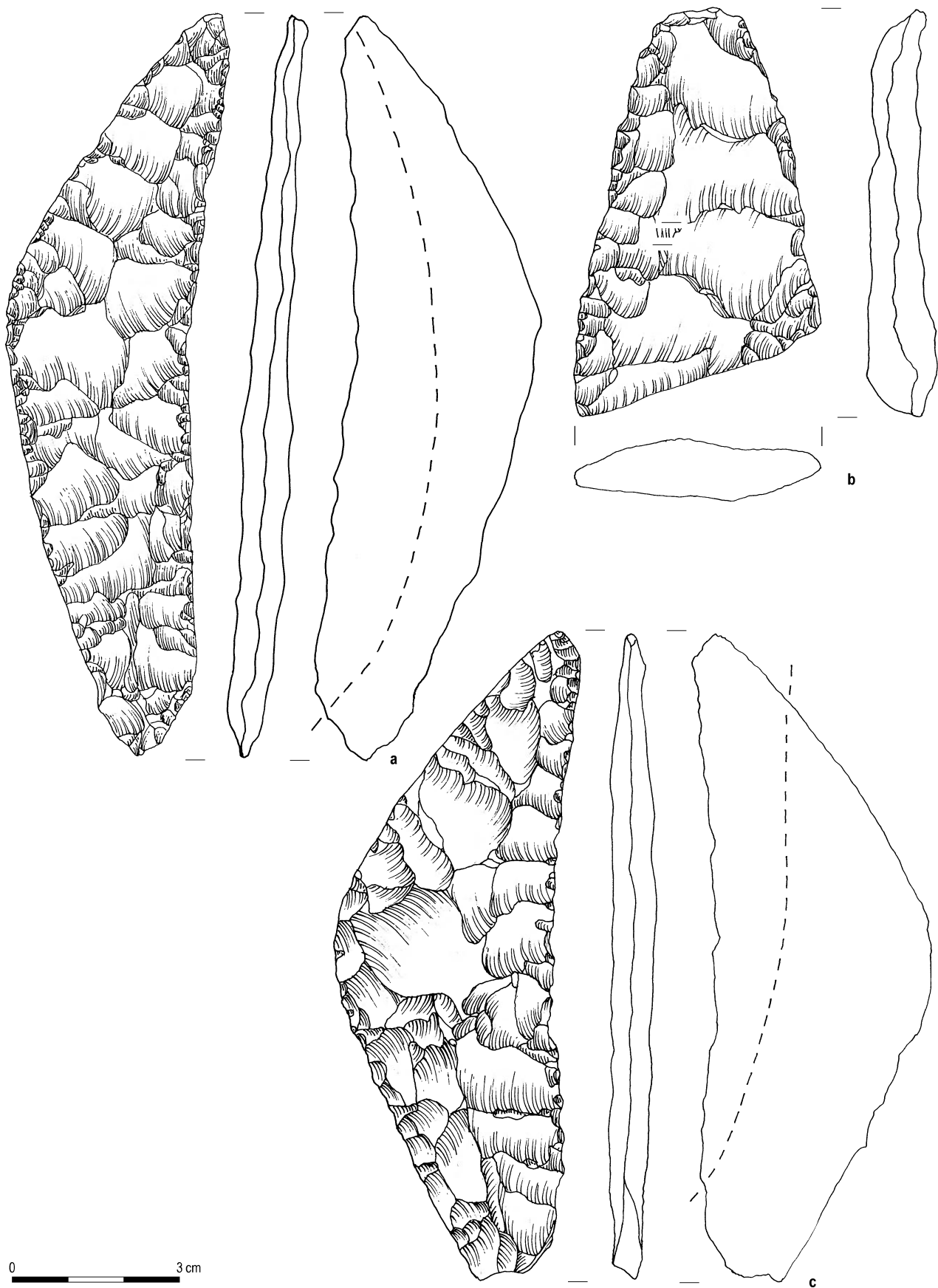
W budowie noży bifacjalnych możemy wyróżnić trzy zasadnicze części: podstawę, korpus oraz wierzchołek. Podstawę stanowi dolna część narzędzia zakończona krawędzią o przebiegu liniowym prostym, złamanym lub łukowatym. Krawędź podstawy przechodzi w dwie krawędzie boczne: wewnętrzną, pełniącą rolę ostrza, oraz zewnętrzną, zwaną tylcem. Profile obu krawędzi są zazwyczaj lekko wypukłe, proste, a także łukowato wcięte.

W górnej partii narzędzi obie krawędzie łączą się, tworząc zbieżny lub łukowo profilowany wierzchołek (J. Libera 2001, s. 45).

W polskiej literaturze problematyką noży sierpowatych na dużą skalę zajmował się Leon Kozłowski (1924, tab. IX). Przeanalizował on zbiory i opracował ich systematykę. Materiały z Wołynia opracował Jerzy Głosik (1962), który podzielił materiał na: groty, sztylety i sierpy. Innej klasyfikacji noży bifacjalnych dokonał Jan Machnik (1978, s. 77), wydzielając formy o wygiętym ostrzu i szerokiej, owalnej lub prostokątnej podstawie oraz okazy o kształcie półksiężycy lub bumerangu. W obszernym opracowaniu poświęconym zmienności „sierpa” jako narzędzia żniwnego rozmaite typy wkładek krzemiennych od neolitu do wczesnej epoki brązu na terenach środkowej i wschodniej Europy zaprezentował Sergij N. Bibikov (1962). Sierpami zajmował się też, przy okazji analizy materiałów z Mierzanowic, Józef Kostrzewski (1939–1948, s. 202), który porównał tamtejsze okazy do znalezisk z Wołynia, nadając im status formy typowej dla kultury mierzanowickiej. Podobnego podziału i przyporządkowania dokonywali później Romuald Schild, Halina Królik i Jadwiga Mościbrodzka (1977, s. 92–93), Jerzy Tomasz Bąbel (1987, s. 126–129) i Janusz Budziszewski (1987, tab. 82, 83, mapa 14, 15). Liczne katalogi oraz zestawienia noży sierpowatych, znajdowanych między Wisłą i Bugiem oraz dorzeczem Sanu, prezentowali Stefan Nosek (1957), Bogdan Balcer (1991, tab. 1) oraz Anna Zakościelna i Jerzy Libera (1991, mapa 2, 3), zaś dla Polski południowo-wschodniej i zachodniej Ukrainy Aleksander Cynkałowski (1961, s. 57–88), Tadeusz Sulimirski (1968, s. 21–22) oraz Sławomir Kadrow (1995, ryc. 29).

W niniejszej pracy zastosowano podział proponowany przez Jerzego Liberę (2001, s. 50), z uwagi na skalę przeprowadzonych przez niego badań i porównań. Podstawą wydzielania typów noży sierpowatych jest tu odniesienie ich kształtów do prostych figur geometrycznych. Opierając się na tej typologii, wśród zabytków z Kut wyróżniono:

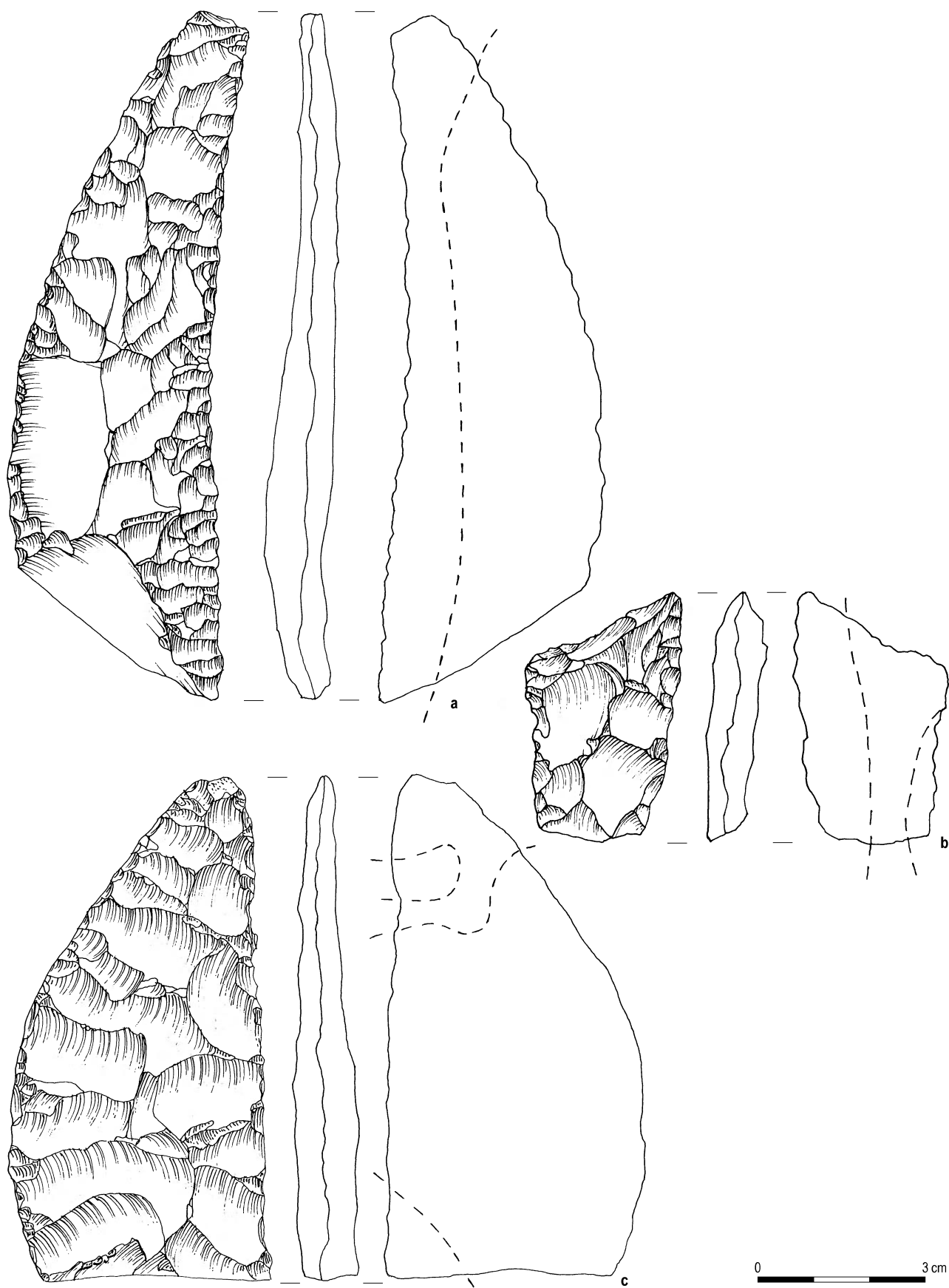
1. Nóż sierpowaty o boku wewnętrznym prostym – fragment noża z surowca roztockiego; uroczysko Góra Kucharskiego (Ryc. 7b);
2. Nóż półksiężycowaty o boku wewnętrznym prostym – fragment noża z krzemienia roztockiego (część korpusu z wierzchołkiem); uroczysko Korczunek (Ryc. 7c);
3. Nóż sierpowaty półksiężycowaty o podstawie zbliżonej do wierzchołka i boku wewnętrznym lekko wciętym – okaz z krzemienia wołyńskiego; uroczysko Korczunek (Ryc. 6a);
4. Nóż sierpowaty o cechach ostrza półksiężycowatego z wyodrębnioną podstawą, o boku wewnętrznym prostym – zabytek z krzemienia roztockiego, zachowany fragmentarycznie (podstawa i część korpusu); uroczysko Korczunek (Ryc. 8a);

Ryc. 6. K u t y, raj. Szumsk, Ukraina. Noże sierpowate.

Fig. 6. K u t y, raj. Szumsk, Ukraine. Sickle knives.

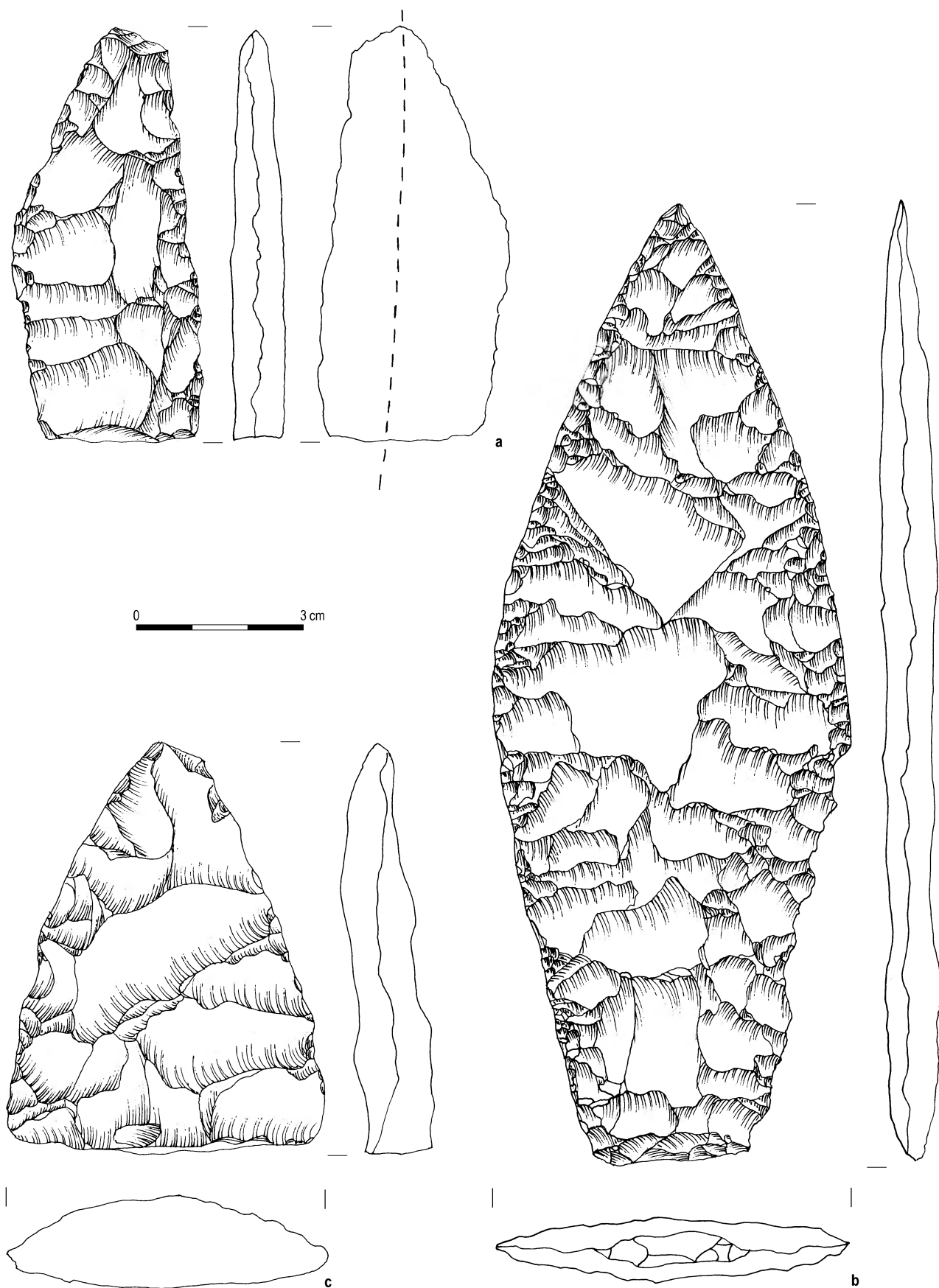
a – uroczysko/site Korczunek, b – uroczysko/site Soraszczynna, c – Bez lokalizacji/site unknown II

Ryc. 7. Ku t y, raj. Szumsk, Ukraina. Noże sierpowate.

Fig. 7. Ku t y, raj. Szumsk, Ukraine. Sickle knives.

a – uroczysko/site Pod Iserną, b – uroczysko/site Góra Kucharskiego, c – uroczysko/site Korczunek

Ryc. 8. Kut y, raj. Szumsk, Ukraina. Nóż sierpowaty (a), płoszcza (b, c).
 Fig. 8. Kut y, raj. Szumsk, Ukraine. Sickle knife (a), bifacial leaf-points (b, c).
 a – uroczysko/site Korczunek; b – uroczysko/site Marynki, c – uroczysko/site Pod Iserną

5. Nóż półksiężycowaty o boku wewnętrznym lekko wcię-
tym – zachowany fragment zabytku ma wierzchołek
i korpus, jednak brak podstawy uniemożliwia określe-
nie jej kształtu, a co za tym idzie dokładniejszą klasy-
fikację; uroczysko Pod Iserną (Ryc. 7a);
6. Nóż podtrójkątny, łukowowierzchołkowy o boku wew-
nętrznym prostym – zachował się jedynie wierzchołek
narzędzia; uroczysko Soraszczyzna (Ryc. 6b);
7. Nóż półksiężycowaty z wydzieloną podstawą o boku
wewnętrznym lekko wciętym – okaz z uroczyska Bez
lokalizacji II (Ryc. 6c).

Analiza zespołów zawierających noże sierpowate po-
zwala niekiedy przyporządkować je konkretnym kultu-
rom archeologicznym. Badania ostrzy dały podstawę do
wyróżnienia na terenach Polski i zachodniej Ukrainy
kilku horyzontów chronologicznych występowania noży
sierpowatych (J. Libera 2001, s. 128). Pierwszy horyzont,
związany z obszarem Wołynia, charakteryzuje się wystę-
powaniem podtrójkątnych sierpowatych noży ostro-
wierzchołkowych, środkowych, które identyfikowane są
z wczesną fazą klasyczną KM. W środkowym okresie
trwania tej kultury pojawiają się ostrza ostrowierzchoł-
kowe boczne (zwane nożami typu Raciborowice), które
były wykorzystywane przez społeczności KS (J. Libera
2001, s. 129). Drugi horyzont odnosi się do późnej fazy
KM, kiedy typowymi okazami były noże podtrójkątne
szerokowierzchołkowe (J. Libera 2001, s. 130). Horyzont
trzeci wyznaczany jest przez występowanie noży typu
półksiężycowatego, identyfikowanych z II–V okresem
epoki brązu i wczesną epoką żelaza. Okazy charaktery-
styczne dla trzeciego horyzontu pojawiają się w inwen-
tarzach zabytków kultury łużyckiej i trzcinieckiej (J. Li-
bera 2001, s. 130).

Noże sierpowate z Kut należy wiązać z wczesną fazą
epoki brązu (KS, KT) oraz z kulturą łużycką. Egzemplarz
z uroczyska Soraszczyzna typologicznie zbliżony jest do
datowanych na późną fazę KM, ale stanowi przykład
importu idei w ramach KS.

• Płoszcza

Dwa płoszcza, z uroczyska Marynki (Ryc. 8b) i zachowa-
ne we fragmencie z uroczyska Pod Iserną (Ryc. 8c), wy-
konane zostały z krzemienia wołyńskiego. Są to ostrza
bifacjalne, przy produkcji których posługiwano się tech-
niką rdzeniową, wykorzystując płaskie lub pokawałko-
wane naturalne konkretne krzemienne (surowiaki) o po-
wierzchniach zeolizowanych, odłupki lub wióro-odłupki
oraz wióry (J. Libera 2001, s. 11). Płaszczyzny płoszczy
obrabiane były daleko zachodzącym, płaskim, dwustron-
nym retuszem powierzchniowym.

W formach tych możemy wyróżnić dwie zasadnicze
części: wierzchołek oraz nasadę. Wierzchołki w obrysie
płaszczyznowym przybierają kształty zgeometryzowane
lub liściowate; ich przekroje są dwuścienne i płaskoso-

czekowate. Nasady mogą mieć formę o podstawie pro-
stej, łukowatej lub z wykształconym trzonkiem (J. Libera
2001, s. 11).

W niniejszej pracy przyjęto podział typologiczny
płoszczy zaproponowany przez J. Liberę (2001, s. 22–25).
Oparcie klasyfikacji typologicznej o kryteria wielkości
trzonków oraz nasad a także o ich obrysy płaszczyznowe
pozwała, przy zastosowaniu odpowiednich wzorów, na
dokładne przydzielenia każdego płoszcza do konkretnej
grupy.

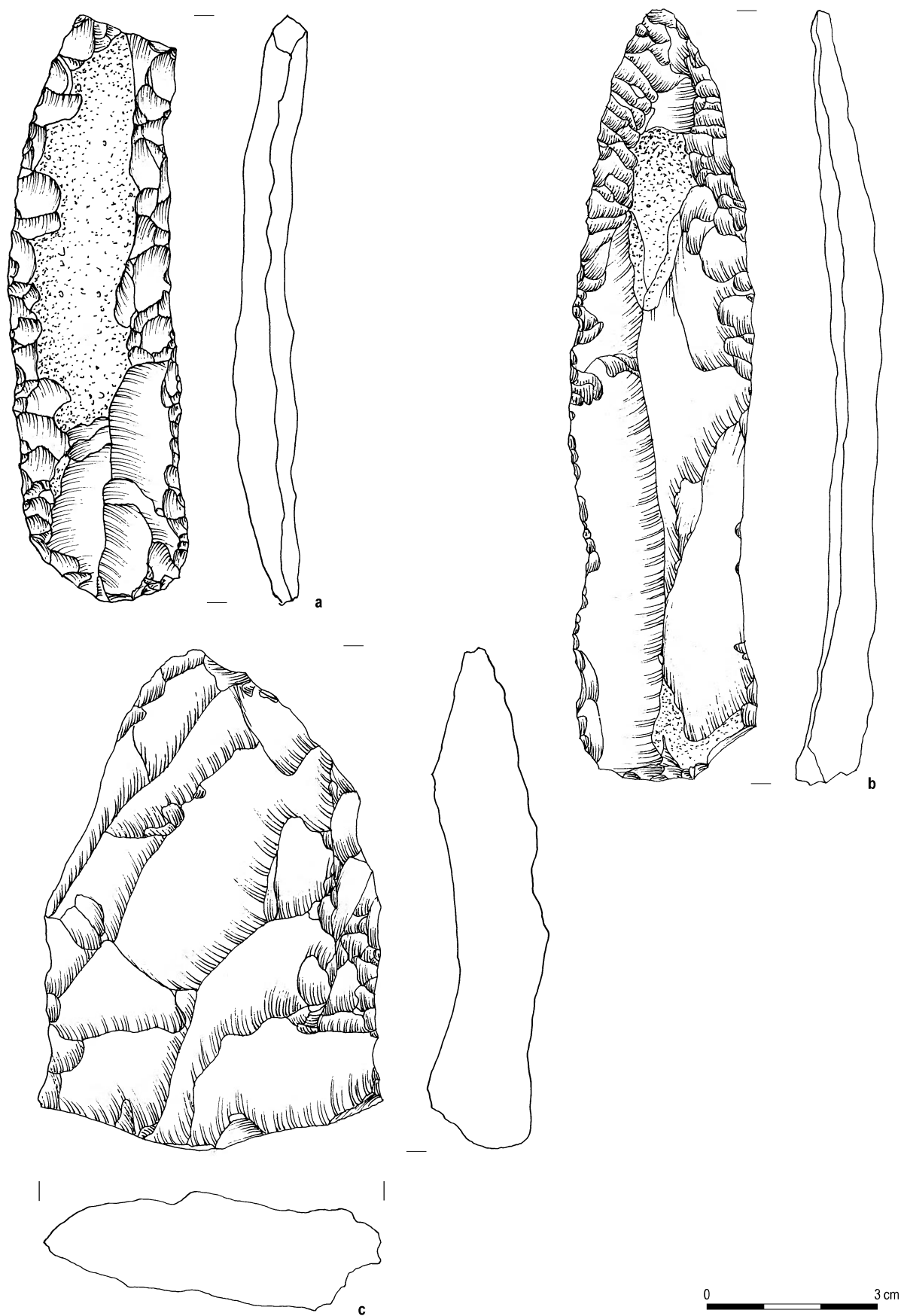
Przyjmując te kryteria, płoszcze z uroczyska Ma-
rynki (Ryc. 8b) możemy zakwalifikować jako podtyp
A (płoszcze bez wyodrębnionego trzonka), odmianę
AB (o nasadzie z wydzieloną podstawą), pododmianę I
(pięcioboczne), wariant 2 (o nasadzie długiej). Płoszcze
z uroczyska Pod Iserną (Ryc. 8c), z uwagi na fragmen-
taryczne zachowanie jedynie wierzchołkowej części
narzędzia, nie może być sklasyfikowane dokładniej niż
do okazów o kształcie liściowatym.

Pomimo niewielkiej liczby znalezisk płoszczy pocho-
dzących z pracowni wołyńskich wydzielić tu można kilka
horyzontów chronologicznych występowania tych zabyt-
ków (J. Libera 2001, s. 124, 127). Pierwsze ostrza bifacjal-
ne należy wiązać z pojawieniem się w dorzeczu górnego
Bugu grobów bezceramicznych ze skurczonymi pochów-
kami, które są typowe dla KM (płoszcza o nasadzie ze
słabo lub dobrze wyodrębnionym trzonkiem, ostrzem
trójkątnym lub liściowatym oraz formy beztrzonkowe
o nasadzie z wyodrębnioną podstawą). Kolejny horyzont
łączy się z osadnictwem ludności KS (ostrza podowalne
bez wydzielonego trzonka, pięcioboczne, także o wydzie-
lonej nasadzie, symetryczne płoszcza liściowate). Hory-
zont trzeci stanowi późną fazę KM (płoszcza łączące cechy
ostrzy trójkątnych i liściowatych o nasadach wyodręb-
nionych, płoszcza podtrójkątne).

Dwa opisane tu płoszcza z okolic Kut przypisać należy
do KS. Wskazują na to kształty narzędzi, typowe dla tej
jednostki taksonomicznej. Na uwagę zasługuje również
okaz z uroczyska Lipina (Ryc. 9c), będący fragmentem
półwytworu płoszcza wykonanego z masywnego odłup-
ka, retuszowanego na całej powierzchni, pękniętego
w największej szerokości.

• Siekiery

Zabytki zaliczane do tej kategorii stanowią jeden z najlicz-
niejszych zbiorów w omawianym inwentarzu (17 sztuk).
Wśród nich występuje kilka typów, zróżnicowanych
pod względem techniki wykonania oraz kształtów (Ryc.
10–14, 15a). Przy wykonywaniu siekier posługiwano się
dwoma odmianami surowca krzemienno: wołyńskim
(10 sztuk) i roztockim (7 sztuk). Niestety, prawie połowa
ze wspomnianych powyżej zabytków zachowała się we
fragmentach, co utrudnia dokładniejszą identyfikację
typologiczną.

Ryc. 9. Ku t y, raj. Szumsk, Ukraina. Wiórowiec (a), wiórowiec (sztylet) (b), półwytwór płoszcza (c).
 Fig. 9. Ku t y, raj. Szumsk, Ukraine. Retouched blade (a), retouched blade (dagger) (b), semi-product of bifacial leaf-point (c).
 a – uroczysko/site Dąbrowa, b – uroczysko/site Moszkowe Hucisko, c – uroczysko/site Lipina

Pod względem morfologicznym można wyróżnić formy dwu- i czworocienne. Do pierwszej grupy należą zabytki z uroczysk: Bukowniszczyna (Ryc. 13c, 14c, 15a), Dąbrowa (Ryc. 12b), Korczunek (Ryc. 10a), Krasne (Ryc. 13b), Lebedyniec (Ryc. 11a, 13a), Orłowszczyzna (Ryc. 10c), Pod Moszkową Hutą (Ryc. 12a) oraz Za Stajłem (Ryc. 12c), do grupy drugiej okazy z uroczysk: Burzowniszczyna (Ryc. 13d), Lipina (Ryc. 10b), Pod Iserną (Ryc. 14a), Pod Łośniną/Sośniną (Ryc. 14b), Za Błotem (Ryc. 11b) oraz Bez lokalizacji II (Ryc. 11c). Siekiery z uroczysk: Korczunek (Ryc. 10a), Lebedyniec (Ryc. 13a), Lipina (Ryc. 10b), Orłowszczyzna (Ryc. 10c), Pod Moszkową Hutą (Ryc. 12a), Za Błotem (Ryc. 11b), Za Stajłem (Ryc. 12c) i Bez lokalizacji II (Ryc. 11c) to okazy gładzone w partii ostrza.

Wśród opisywanego inwentarza największą grupę siekier stanowią zabytki identyfikowane z KCSz (10 sztuk) z uroczysk: Bukowniszczyna (Ryc. 14c), Burzowniszczyna (Ryc. 13d), Krasne (Ryc. 13b), Lebedyniec (Ryc. 11a, 13a), Lipina (Ryc. 10b), Pod Moszkową Hutą (Ryc. 12a), Za Stajłem (Ryc. 12c), Za Błotem (Ryc. 11b) oraz Bez lokalizacji II (Ryc. 11c). Okazy z uroczysk: Krasne (Ryc. 13b) i Lebedyniec (Ryc. 11a) wykonane są z odłupków. Długość siekier waha się od 7,7 cm do 11,7 cm (formy zachowane w całości) oraz od 3,9 cm do 8,1 cm (fragmenty).

Przynależność kulturowa określona została na podstawie typologii przedstawionej przez Piotra Włodarczaka (2006, s. 27–28). Opierając się na tej klasyfikacji wszystkie wspomniane powyżej siekiery (poza czworociennymi) zakwalifikować można do typu III, do którego należą formy dwuciennne. W jego ramach wydzielone zostały dwa podtypy: A – formy nawiązujące wielkością do okazów czworociennych z KCSz, oraz B – formy reprezentujące okazy mniejsze i bardziej wysmukłe.

Do typu III A zaliczyć można siekiery pochodzące z uroczysk: Bukowniszczyna (Ryc. 13c, 14c, 15a) oraz Lebedyniec (Ryc. 11a, 13a), pozostałe okazy należy przyporządkować typowi III B.

Kolejną grupę tworzą siekiery czworocienne (5 egzemplarzy): trzy niegładzone z uroczysk Lipina (Ryc. 10b), Bez lokalizacji II (Ryc. 11c), Burzowniszczyna (Ryc. 13d), oraz dwie ze śladami gładzenia z uroczyska Za Błotem (Ryc. 11b) i Pod Łośniną/Sośniną (Ryc. 14b). Gładzenie występujące jedynie w partii ostrza jest cechą charakterystyczną dla KCSz (P. Włodarczak 2006, s. 22).

Wszystkie okazy czworocienne należące do KCSz zaliczyć można do typu I w typologii P. Włodarczaka (2006, s. 27–28) – siekier o płaskich i równoległych do siebie powierzchniach. W jego obrębie wyróżnionych zostało 5 podtypów. Siekiery pochodzącą z uroczyska Lipina zaklasyfikować należy do typu I A – form o powierzchniach czołowych słabo zwężających się ku obu-

Burzowniszczyna oraz Bez lokalizacji II do typu I B – siekier wyraźnie i zarazem równomiernie zwężających się ku obuuchowi, natomiast siekiery z uroczyska Za Błotem, pomimo uszkodzenia w partii ostrza, na podstawie kształtu obucha można przyporządkować do typu I C – podobnego do form I B.

Kolejną grupę siekier tworzą cztery okazy, zapewne związane z horyzontem wczesnobrązowym. Są to formy dwuciennne, zwężające się w kierunku zaokrąglonego obucha, o długości od 7,2 do 19 cm. Pochodzą one z uroczysk: Bukowniszczyna (okaz uszkodzony; ryc. 13c), Dąbrowa (Ryc. 12b), Korczunek (Ryc. 10a) i Orłowszczyzna (Ryc. 10c). Opisywane siekiery poza okazem z uroczyska Bukowniszczyna (Ryc. 13c) można łączyć z KS, posługując się typologią J. Głosika (1968, s. 53). Wyróżnił on dwa typy siekier: pierwszy (A) to formy soczewkowate o zróżnicowanym ukształtowaniu profili i wielkościach (tu można zaliczyć okaz z uroczyska Korczunek), drugi typ (B) to formy dwuciennne płaskie o lekko zaokrąglonym ostrzu z bokami zwężającymi się w kierunku obucha, do tego typu należą zabytki z uroczysk Dąbrowa i Orłowszczyzna.

Siekiery z uroczysk Pod Iserną (Ryc. 14a) oraz Bukowniszczyna (Ryc. 15a) są półwytworami, uszkodzonymi najprawdopodobniej podczas procesu formowania narzędzia. Pod względem chronologiczno-kulturowym najbliższe są siekirom neolitycznym, jednak z uwagi na stadium formowania siekier oraz uszkodzenia narzędzi, dokładniejsza identyfikacja jest utrudniona.

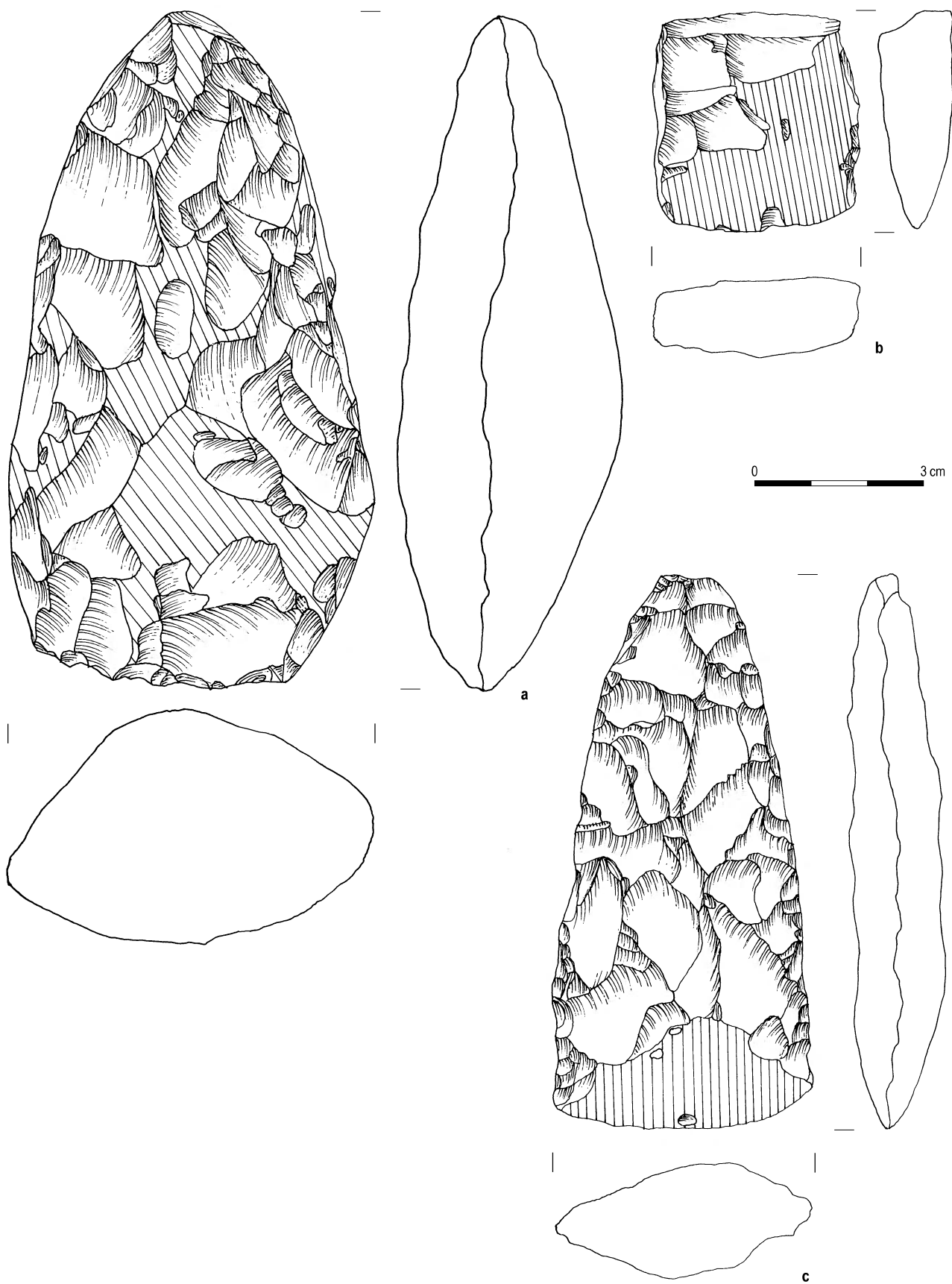
• Wiórowce

Grupa ta reprezentowana jest przez 13 okazów, zróżnicowanych pod względem retuszu oraz surowca, z którego zostały wykonane (Ryc. 9a,b, 15b–g, 16). Rozkład surowca jest niemalże równomierny pomiędzy krzemieniem wołyńskim i roztockim.

Przy klasyfikacji omawianego zbioru przyjęto uproszczoną wersję podziału wiórowców A. Zakościelnej (1996, s. 64). W analizowanej kolekcji stwierdzono:

1. Wiórowce jednoboczne (3 okazy – 23%):
 - a) z retuszem całkowitym (2 okazy – ryc. 15f, 16a; dłuż. 5,8 i 15,3 cm);
 - b) z retuszem częściowym (1 okaz – ryc. 16b; dłuż. 11,6 cm);
2. Wiórowce obuboczne (10 okazów – 77%):
 - a) z retuszem całkowitym (6 okazów – ryc. 9a, 15c.d.g, 16c.d; dłuż. 3,1–10,3 cm);
 - b) z retuszem częściowym (4 okazy – ryc. 9b, 15b.e, 16e; dłuż. 6,4–9,5 cm).

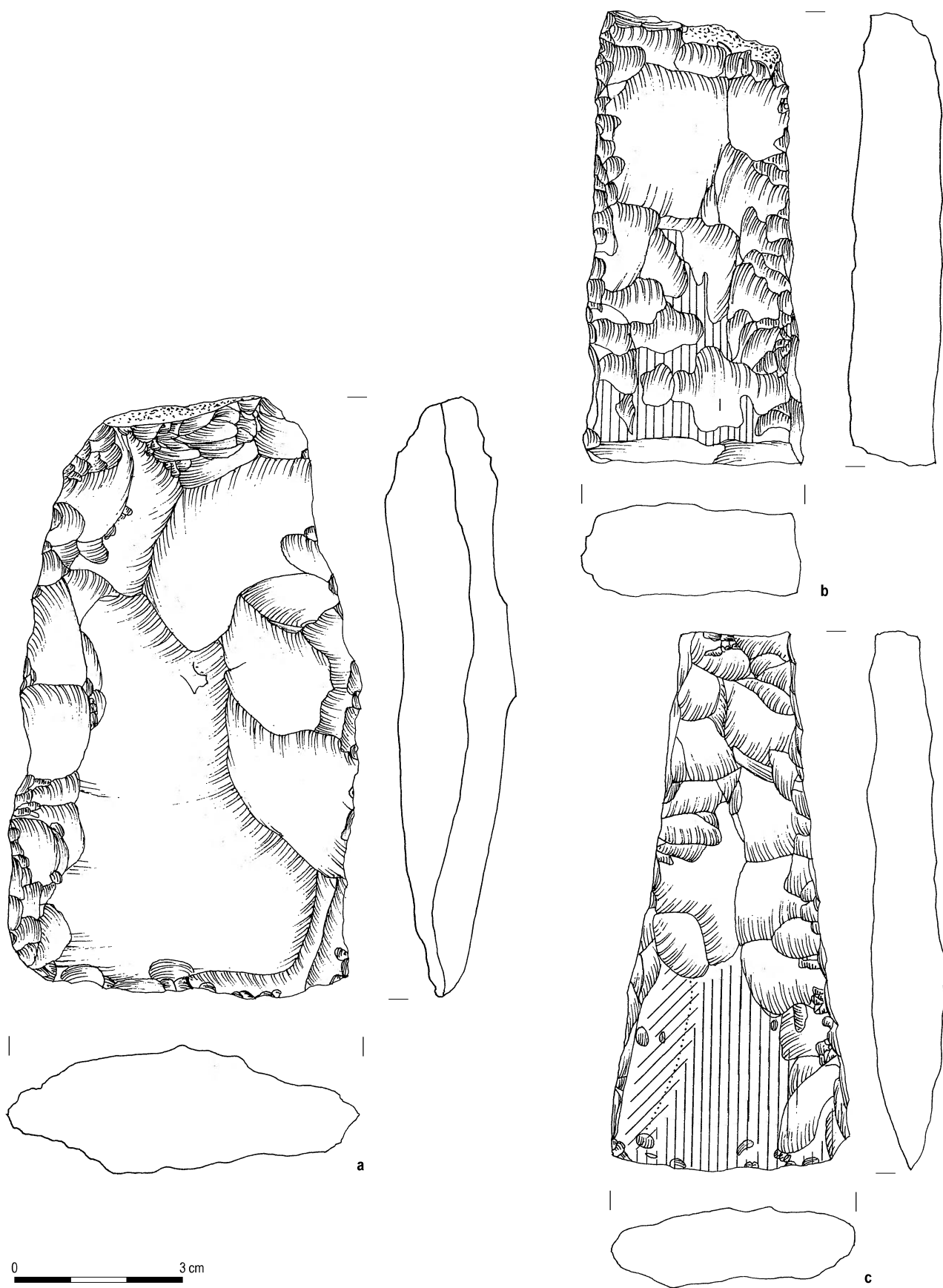
Zestawienie to pokazuje wyraźnie przewagę wiórowców z retuszem obubocznym nad mającymi obróbkę jednoboczną. Warto tu zwrócić uwagę na okaz z uroczyska Moszkowe Hucisko (Ryc. 9b). Zabytek jest wiórowcem obubocznym z obustronnym retuszem w części

Ryc. 10. Kut y, raj. Szumsk, Ukraina. Sikiery.

Fig. 10. Kut y, raj. Szumsk, Ukraine. Axes.

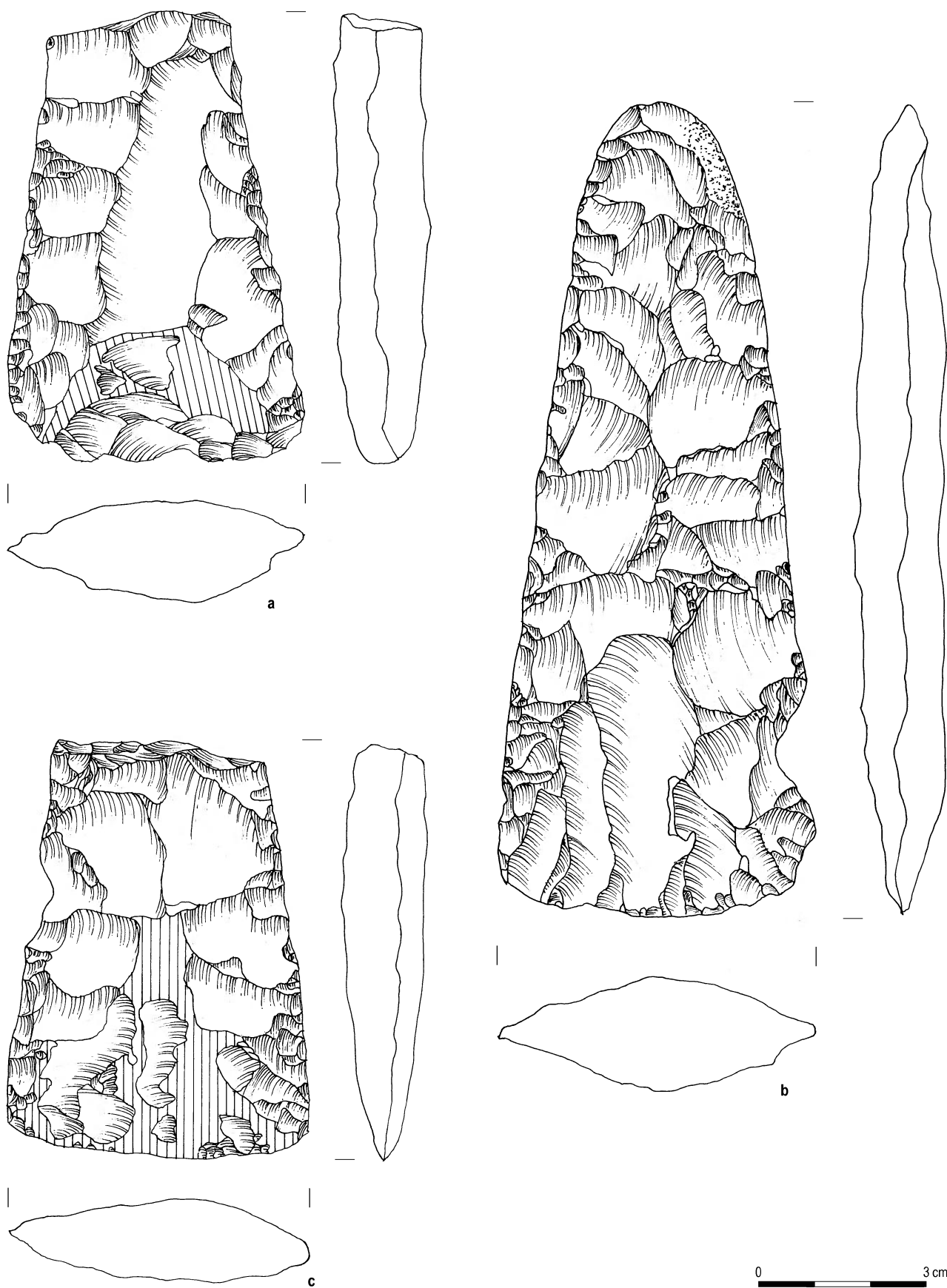
a – uroczysko/site Korczunek, b – uroczysko/site Lipina, c – uroczysko/site Orłowszczyzna

Ryc. 11. Kut y, raj. Szumsk, Ukraina. Siekiery.

Fig. 11. Kut y, raj. Szumsk, Ukraine. Axes.

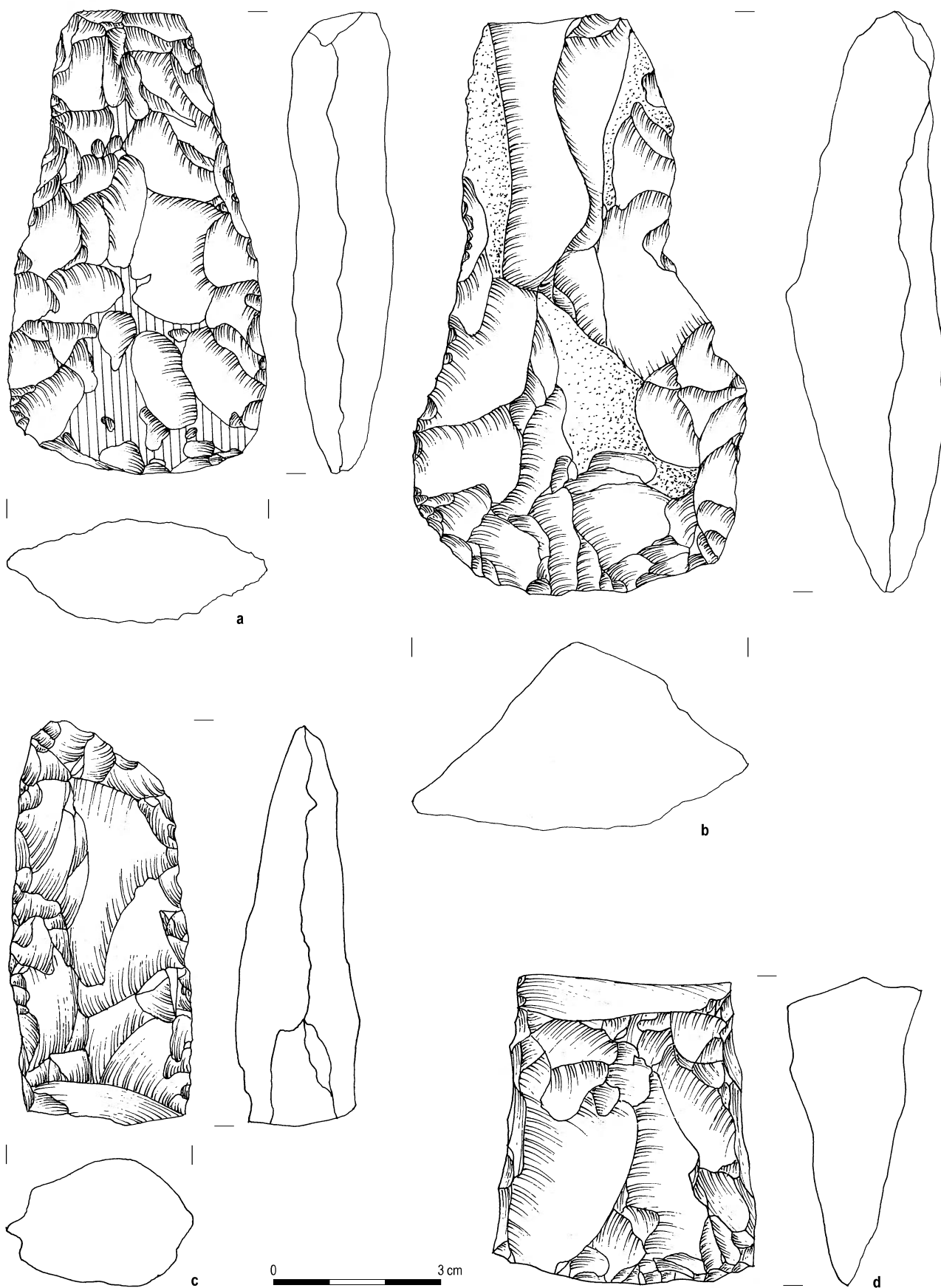
a – uroczysko/site Lebedyniec, b – uroczysko/site Za Błotem, c – Bez lokalizacji/site unknown II

Ryc. 12. Kut y, raj. Szumsk, Ukraina. Siekiery.

Fig. 12. Kut y, raj. Szumsk, Ukraine. Axes.

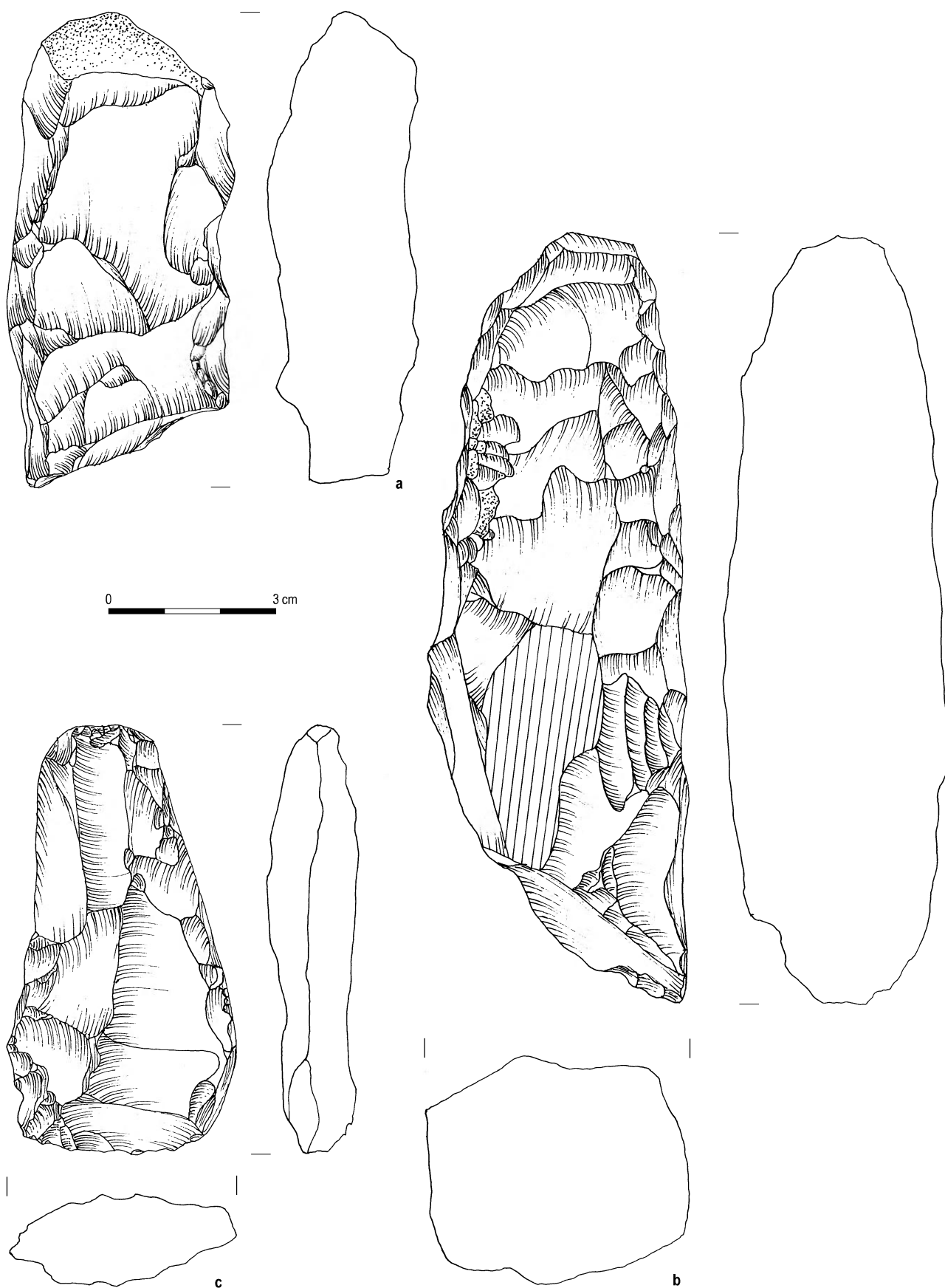
a – uroczysko/site Pod Moszkową Hutą, b – uroczysko/site Dąbrowa, c – uroczysko/site Za Stajlęm

Ryc. 13. Kut y, raj. Szumsk, Ukraina. Sikiery.

Fig. 13. Kut y, raj. Szumsk, Ukraine. Axes.

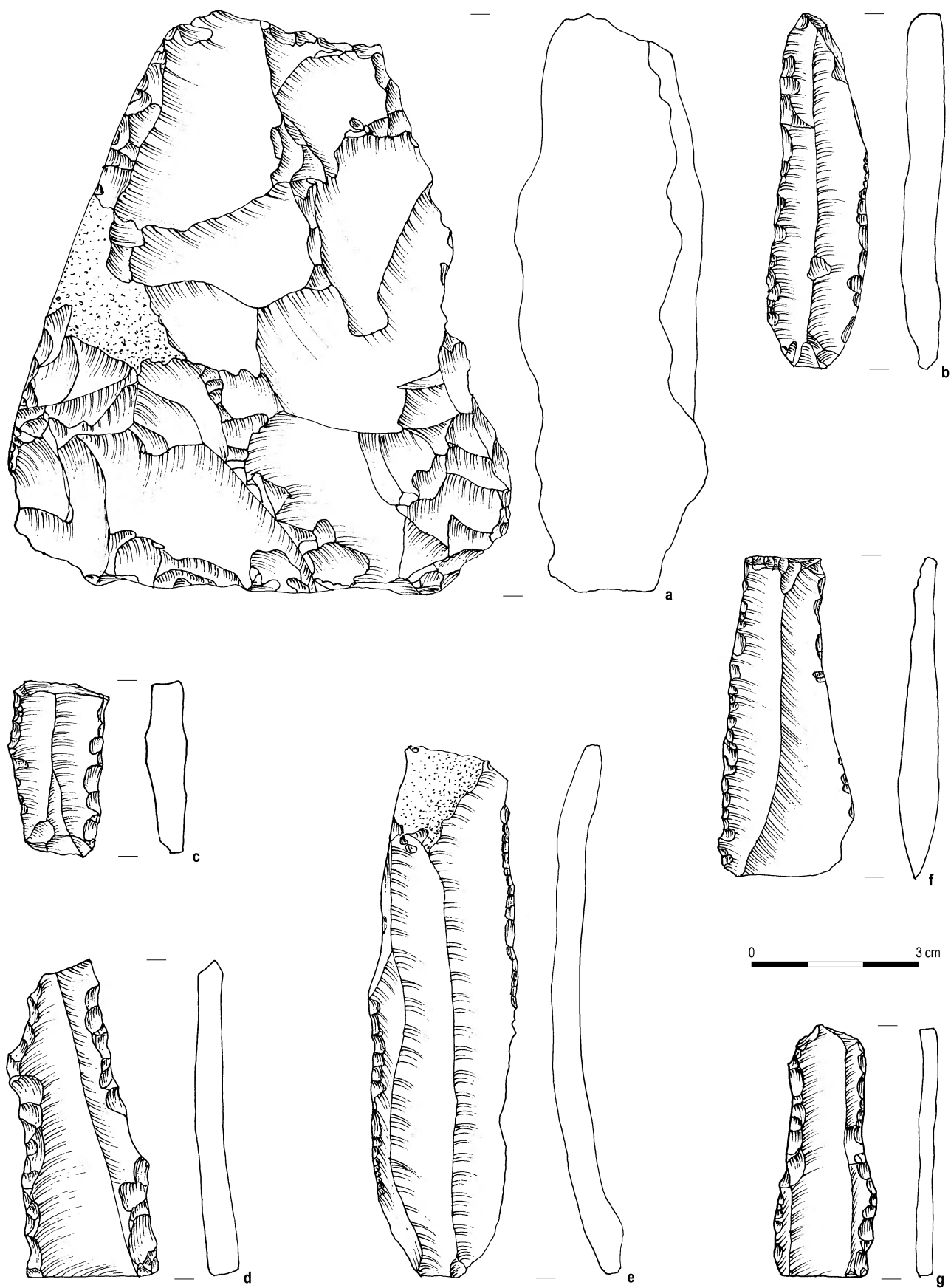
a – uroczysko/site Lebedynec, b – uroczysko/site Krasne, c – uroczysko/site Bukowniszczynna, d – uroczysko/site Burzowniszczynna

Ryc. 14. Kut y, raj. Szumsk, Ukraina. Siekiery.

Fig. 14. Kut y, raj. Szumsk, Ukraine. Axes.

a – uroczysko/site Pod Iserną, b – uroczysko/site Pod Łośniną/Sośniną, c – uroczysko/site Bukowniszczynna

Ryc. 15. Ku t y, raj. Szumsk, Ukraina. Siekiera (a), wiórowce (b–f).

Fig. 15. Ku t y, raj. Szumsk, Ukraine. Axe (a), retouched blades (b–f).

a.d.g – uroczysko/site Bukowniszczyzna, b – uroczysko/site Pod Iserną, c – uroczysko/site Góra Kucharskiego, e – uroczysko/site Piszczanka, f – uroczysko/site Brzezina

wierzchołkowej, wykonanym z krzemienia roztockiego. Pod względem kulturowym zaliczyć go można do KLW, w której występują podobne formy ostrzy wykonywanych z wiórów o krawędziach retuszowanych ostro, zbieżnych, wypukłych. Dodatkowo za przynależnością do tej kultury przemawia retusz rynienkowaty, powszechnie występujący w inwentarzach KLW (A. Zakościelna 1996, s. 64–66).

Cechy morfologiczne i charakter obróbki pozostałych wiórowców pozwala łączyć je z neolitem.

• Dłuta

W omawianym inwentarzu znajdują się cztery zabytki należące do tej grupy (Ryc. 17a–d), w tym okaz narzędzia rdzeniowego dwuściennego w typie dłuta (Ryc. 17a). W jednym przypadku narzędzie wykonane zostało z krzemienia roztockiego (Ryc. 17d), pozostałe z surowca wołyńskiego.

Dłuta z uroczysk Dąbrowa (Ryc. 17b) oraz Piszczanka (Ryc. 17a) to zachowane w całości formy dwuścienne, o przekroju soczewkowatym, o długości odpowiednio 9,4 cm i 13,5 cm. Okazy z uroczysk Pod Iserną (Ryc. 17d) i Krasne (Ryc. 17c) są okazami czworobocznymi, gładzonymi na każdym boku. Oba dłuta są uszkodzone: okaz z uroczyska Pod Iserną ma odłamany fragment wierzchołka, natomiast egzemplarz z Krasnego zachował się tylko w środkowej części.

Pod względem chronologiczno-kulturowym zabytki o przekroju soczewkowatym lub owalnym (uroczyska Dąbrowa i Piszczanka) zaliczyć można do typowych narzędzi wytwarzanych przez populacje KPL, choć z nieukrywaną dozą niepewności. Okazy reprezentujące ten typ narzędzi oprócz charakterystycznego przekroju mają niegładzone powierzchnie i najczęściej są dość smukłe (J. Kostrzewski, W. Chmielewski, K. Jażdżewski 1965, s. 84).

Dłuta o przekroju czworobocznym, na podstawie cech morfologicznych oraz technologii, można przyporządkować do KAK. Przedstawiają one dwie formy odmienne typologicznie. Zgodnie z klasyfikacją W. Borkowskiego i W. Migala (1996, s. 160–161) ze studium nad siekierami czworoszczennymi okaz z uroczyska Pod Iserną należy do typu dłuć o bokach wypukłych, równoległych, zaś okaz z uroczyska Krasne to typ o bokach prostych, równoległych.

• Drapacze

Ta grupa zabytków reprezentowana jest jedynie przez trzy egzemplarze (Ryc. 18 d–f). Dwa z nich, z uroczysk Zabłocie (Ryc. 18d) i Mińkowszczyzna (Ryc. 18e), wykonane są z surowca roztockiego, natomiast okaz pochodzący z uroczyska Piszczanka (Ryc. 18f) – z krzemienia wołyńskiego. Drapacz z uroczyska Zabłocie zrobiono z wióra, a okazy z uroczysk Mińkowszczyzna i Piszczanka z odłupków. Długość drapaczy odłupkowych waha się

między 5,6 cm a 8 cm, natomiast forma wiórowa mierzy 8,6 cm. Wysokość drapisk tych narzędzi oscyluje pomiędzy 1,1 a 1,8 cm. Drapiska formowano retuszem jedno- lub dwustopniowym, z których pierwszy nadawał zasadniczy kształt, wysokość oraz kąt nachylenia, a kolejny wyrównywał powstałą krawędź (A. Zakościelna 1996, s. 55).

Drapacze odłupkowe są charakterystyczne dla KLW. Argumentem za taką przynależnością jest również fakt, że brak wśród nich form zdwojonych lub narzędzi kombinowanych. Dodatkowo za chronologią neolityczną przemawia we wszystkich przypadkach obecność niezwykle charakterystycznego pazurowatego podgięcia, wzmacniającego krawędź pracującą narzędzi (A. Zakościelna 1996, s. 55–56).

• Zgrzebła

Grupę tę reprezentuje jeden okaz z uroczyska Korczunek (Ryc. 17e). Zabytek wykonany jest z krzemienia roztockiego, jego długość wynosi 6,5 cm, szerokość 6,9 cm, a grubość 1,1 cm. Pod względem typologicznym jest to okaz zgrzebła poprzecznego, czyli o krawędzi pracującej ustawionej prostopadle do osi odbicia odłupka, na którym zostało wykonane narzędzie. Pod względem chronologiczno-kulturowym należy go łączyć z neolitem.

• Rylce

W omawianym zbiorze znajdują się trzy rylce. Wszystkie wykonane z półsurowca wiórowego z krzemienia wołyńskiego. Ich długości wahają się od 4,6 do 10,3 cm (Ryc. 18a–c).

W klasyfikacji Bolesława Gintera oraz Janusza Krzysztofa Kozłowskiego (1990, s. 94–96, tab. XXVIII) reprezentują one następujące typy:

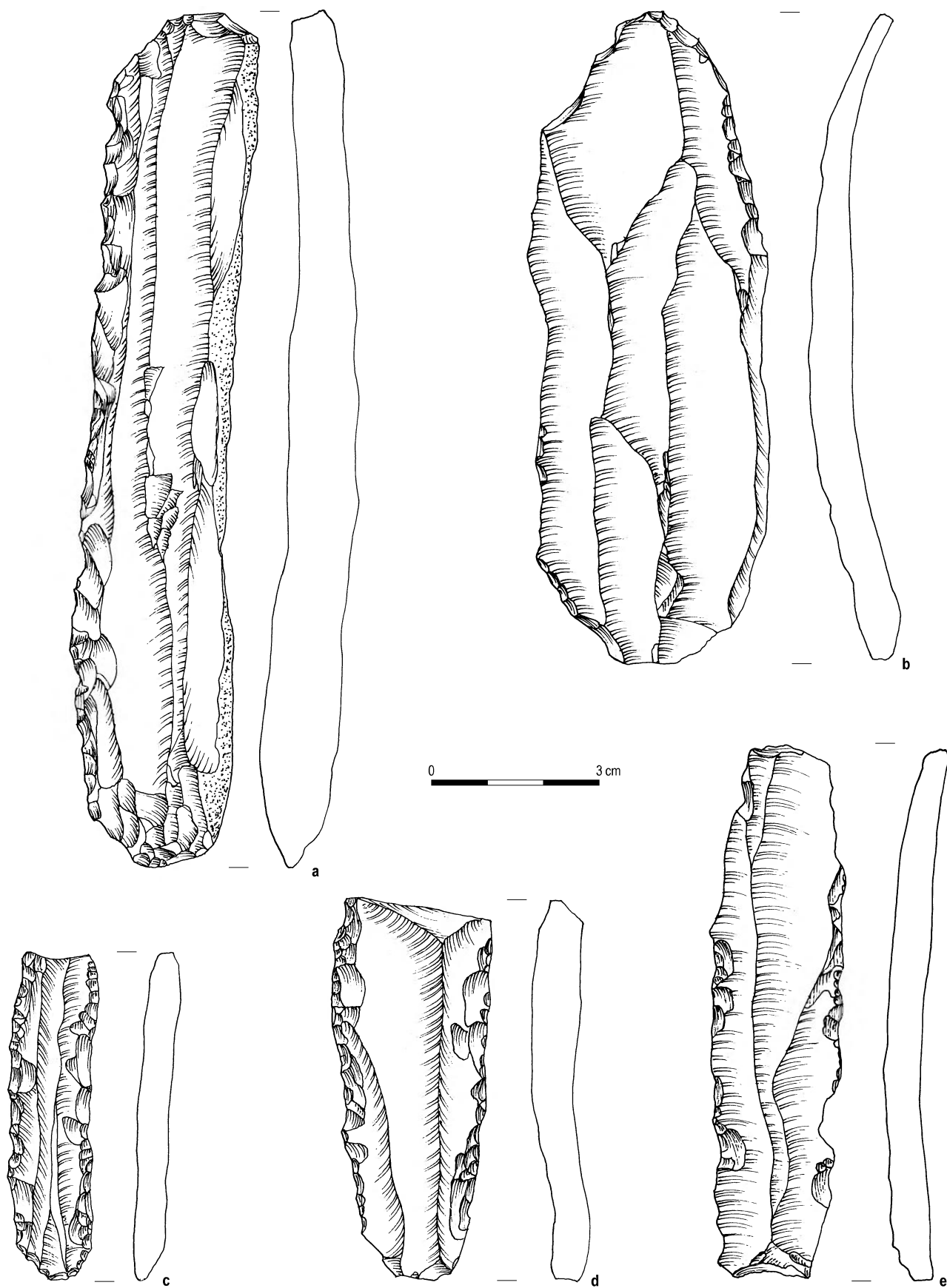
1. Rylec klinowy środkowy z uroczyska Korczunek, z widocznym na powierzchni pozytywowej odbiciem znoszącym sęczek w celu pocienienia narzędzia (Ryc. 18a);
2. Rylec jedynak z uroczyska Piszczanka (Ryc. 18b);
3. Rylec węglowy boczny z uroczyska Bez lokalizacji II (Ryc. 18c).

Opisane egzemplarze są typowe dla KLW (A. Zakościelna 1996, s. 57–58) i można łączyć je z tą kulturą.

• Tłuki-rozcieracze

Prezentowany materiał zawiera osiem okazów tłuków-rozcieraczy (Ryc. 19–21) wykonanych z krzemienia wołyńskiego (5 sztuk) oraz krzemienia roztockiego (3 sztuki). Wszystkie przedmioty z tego zbioru mają kształty kuliste bądź zbliżone do kulistego. Wymiary ich wahają się od 4,4×4,4×4,2 cm do 8,1×8,3×6,6 cm.

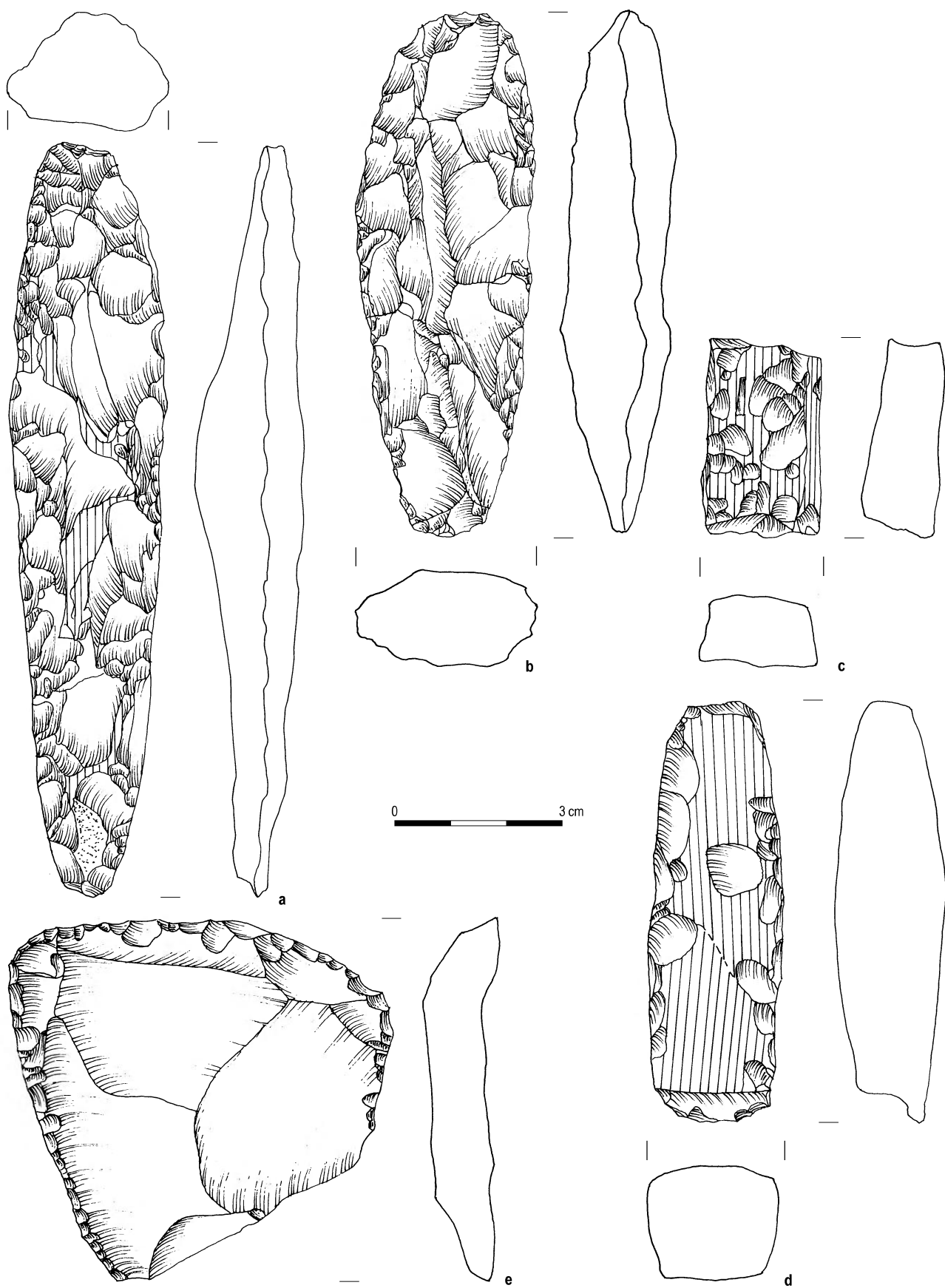
Tłuki mogły być efektem ostatniego stadium procesu wykorzystywania rdzeni krzemiennych – gdy niemożliwe było już otrzymanie pożądanego półsurowca wiórowego, rdzenie jednopiętowe wiórowe przekształcano w rdzenie

Ryc. 16. Ku ty, raj. Szumsk, Ukraina. Wiórowce.

Fig. 16. Ku ty, raj. Szumsk, Ukraine. Retouched blades.

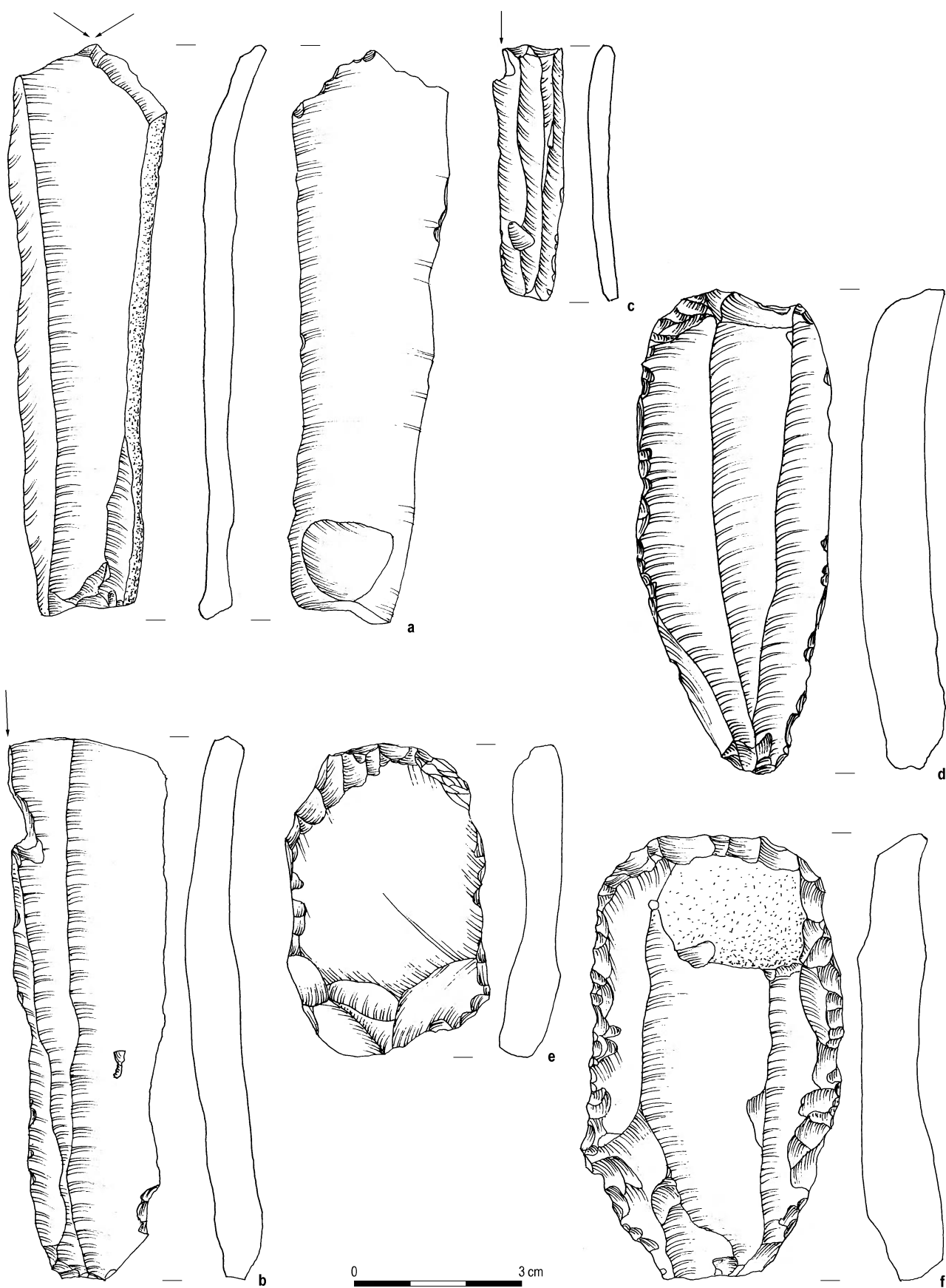
a – uroczysko/site Pod Iserną, b – uroczysko/site Pod Dryganami, c – uroczysko/site Morgi, d – uroczysko/site Piszczanka, e – uroczysko/site Bukowniszczynna

Ryc. 17. Ku t y, raj. Szumsk, Ukraina. Dłuta (a–d), zgrzebło (e).

Fig. 17. Ku t y, raj. Szumsk, Ukraine. Chisels (a–d), side-scraper (e).

a – uroczysko/site Piszczanka, b – uroczysko/site Dąbrowa, c – uroczysko/site Krasne, d – uroczysko/site Pod Iserną,
e – uroczysko/site Korczunek

Ryc. 18. Kut y, raj. Szumsk, Ukraina. Rylce (a-c), drapacze (d-f).

Fig. 18. Kut y, raj. Szumsk, Ukraine. Burins (a-c), end-scrapers (d-f).

a – uroczysko/site Korczunek, b,f – uroczysko/site Piszczanka, c – Bez lokalizacji/site unknown II, d – uroczysko/site Zabłocie, e – uroczysko/site Mińkowszczyzna

o zmiennej orientacji, wiórowo-odłupkowe. Ostatnim ogniwiem w tym procesie było narzędzie użytkowane jako tłuk bądź rozcieracz (A. Zakościelna 1996, s. 33). Takim zabytkiem jest okaz pochodzący z uroczyska Pod Iserną (Ryc. 21b), na którym widoczne są negatywy po wiórach, pierwotnie wykorzystywany był jako rdzeń, a następnie jako tłuk (zniszczona pięta i wierzchołek rdzenia oraz fragmenty niektórych powierzchni).

Wszystkie tłuki-rozcieracze mają powierzchnie starte, z niewielkimi ubytkami wynikającymi z ich użytkowania. Wygładzone powierzchnie świadczą o zastosowaniu ich jako rozcieraczy, natomiast wymiażdżenia wskazują na wykorzystywanie ich jako tłuków. Przynależność kulturowa tłuków-rozcieraczy nie jest możliwa do określenia, gdyż nie sposób opracować wiarygodną typologię tej formy narzędzi. W przypadku okazu pochodzącego z uroczyska Pod Iserną (Ryc. 21b) można domniemywać jego związek z KLW na podstawie formy wyjściowej, którą był rdzeń tej kultury. Pozostałe tłuki-rozcieracze można łączyć z neolitem lub wczesną epoką brązu.

Zabytki kamienne

• Tłuki

W inwentarzu zabytków z Kut pośród materiału kamiennego znajdujemy dwa fragmenty tłuka (Ryc. 22). Tłuk wykonany został z piaskowca, co spowodowało, że był narzędziem dość miękkim, wykorzystywanym być może do precyzyjnej obróbki surowca krzemienno, na zaawansowanym etapie produkcyjnym (informacja ustna mgr. Witolda Migala). Przy bliższym zbadaniu krawędzi oraz płaszczyzn można zlokalizować miejsce pierwotnego pęknięcia. Pęknięcie oraz starcie płaszczyzn nastąpiło najprawdopodobniej już podczas procesu podepozycyjnego lub w okresie przechowywania. Ocena przynależności kulturowej tłuka nastręcza trudności z uwagi na długi okres wykorzystywania tego typu narzędzi.

• Topory

W inwentarzu znajdują się dwa topory (uroczysko Bez lokalizacji I) wykonane ze skał wylewnych drobnokrystalicznych (bazalt lub diabaz), gładzone na całej powierzchni, z otworami umożliwiającymi osadzenie ich na drzewcach.

Pierwszy z nich (Ryc. 23a) ma kształt pięcioboczny (dwie płaszczyzny wyznaczają ostrze, a pozostałe trzy stanowią, wyraźnie wyodrębniony, obuch). Długość narzędzia wynosi 10 cm, zaś ostrza – 6,5 cm. Pomiędzy obuchem a ostrzem, na wysokości przewierconego otworu, topór jest zgrubiały, co powoduje uwydatnienie podziału obu części. Profil zabytku pozwala zauważyć jego stopniowe i zarazem łagodne rozszerzanie się w kierunku ostrza. Jedna z powierzchni ostrza ma dwa różne kąty

szlifowania – pierwszy odpowiada symetrycznie przeciwległej powierzchni ostrza, drugi świadczy najprawdopodobniej o naprawie lub przeróbce topora.

Drugi topór (Ryc. 23b) nie ma wyodrębnionych części, a jedynie łagodnie zeszlifowane, półkoliste przejścia pomiędzy poszczególnymi partiami. Obuch ma kształt półkolisty, zarówno w rzucie pionowym jak i w poziomym. Forma zabytku zbliżona jest do owalnej. W profilu można zauważyć równoległy przebieg jego płaszczyzn (górnej i dolnej). Długość całkowita narzędzia to 8,6 cm.

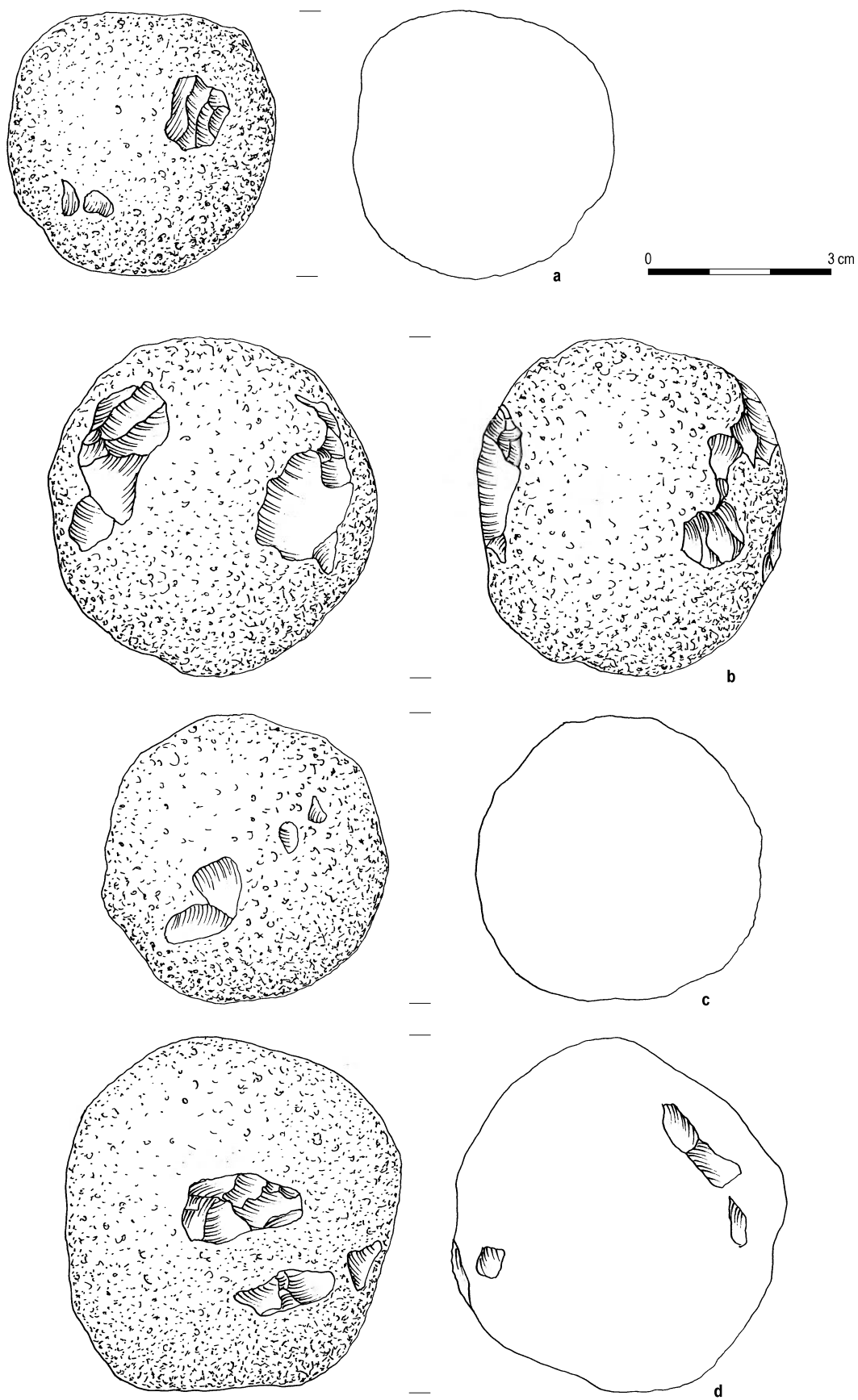
Oba topory pod względem kulturowym odpowiadają kręgowi KCSz, a dokładniej jego grupie południowo-wschodniej. Topory z kolekcji z Kut mają liczne analogie wśród okazów ze stanowisk KCSz z terenu Ukrainy (I. K. Svěšnikov 1974, ryc. 4–17).

Zabytki gliniane

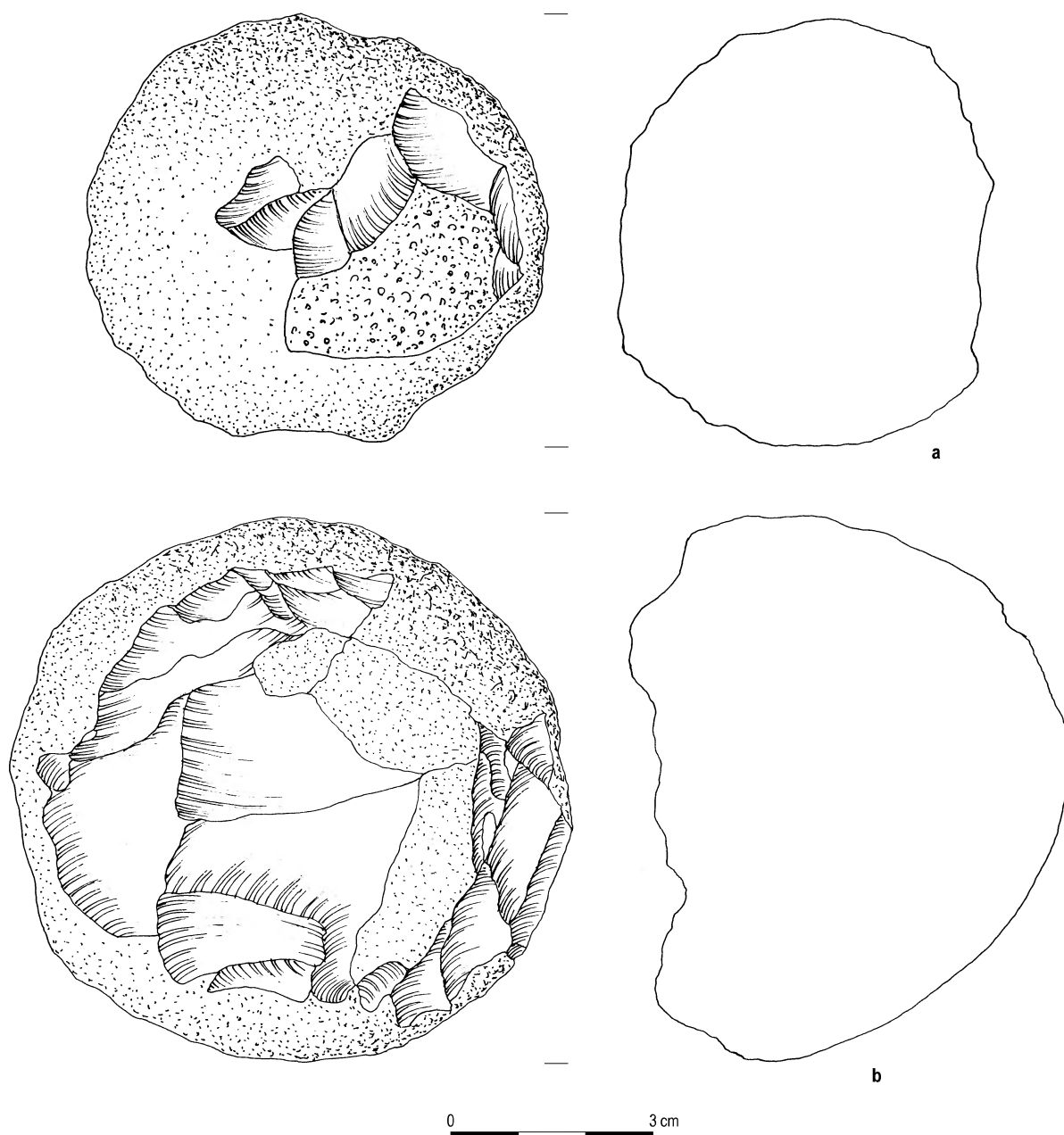
W grupie zabytków glinianych znajdują się jedynie dwa nieornamentowane fragmenty ceramiki, niezdobiony przęślik oraz cztery niecharakterystyczne grudki polepy.

Fragmenty naczyń różnią się nie tylko rozmiarami, ale także kolorystyką oraz gramaturą domieszki piasku i drobnego szamotu. Jeden z ułamków (Ryc. 23e) ma ścianki lepiej wygładzone, pomimo widocznych uszkodzeń podepozycyjnych zachowała się też jego pierwotna barwa, na ściance zewnętrznej ciemnobieżowa, przechodząca w szarość, a na ściance wewnętrznej – ciemnoszara przechodząca w czerń. Na powierzchni drugiego fragmentu ceramiki (Ryc. 23d) widoczne są nierówności, co może być wynikiem użycia domieszki o większej ziarnistości, a także przetarcia na ściankach. Barwa ścianki zewnętrznej naczynia jest beżowa, przechodząca w jasny brąz, a w miejscach przetarć w ciemny brąz, ścianki wewnętrznej – szara z ciemniejszymi przebarwieniami w miejscach przetarć i uszkodzeń. Na podstawie cech makroskopowych zachowanych fragmentów należy przypuszczać, że pochodzą one z dwóch naczyń. Oba można łączyć z KLW (informacja ustna mgr. Barbary Sałacińskiej).

Typ przęślika (określono na podstawie podziału Tomasza Chmielewskiego (2006, s. 114–115). Opierając się w pierwszym rzędzie na kryteriach dotyczących kształtu zabytku, a w następnej kolejności na ewentualnej ornamentyce, przeprowadził on generalny podział całego zbioru na pięć grup: A–E. Omawiany okaz (Ryc. 23c) zaliczyć możemy do grupy C – form średniowysokich. Najbliższe analogie do tego przęślika odnajdujemy wśród okazów z osad należących do społeczności KPL. Egzemplarze średniowysokie stanowiły najpopularniejszą formę przęślików w tej kulturze, osiągając ponad 60% udziału w tej grupie zabytków (T. J. Chmielewski 2006, s. 135–138).

Ryc. 19. Ku t y, raj. Szumsk, Ukraina. Tłuki-rozcieracze.
 Fig. 19. Ku t y, raj. Szumsk, Ukraine. Hammerstones-grindstones.
 Bez lokalizacji I /Site unknown I

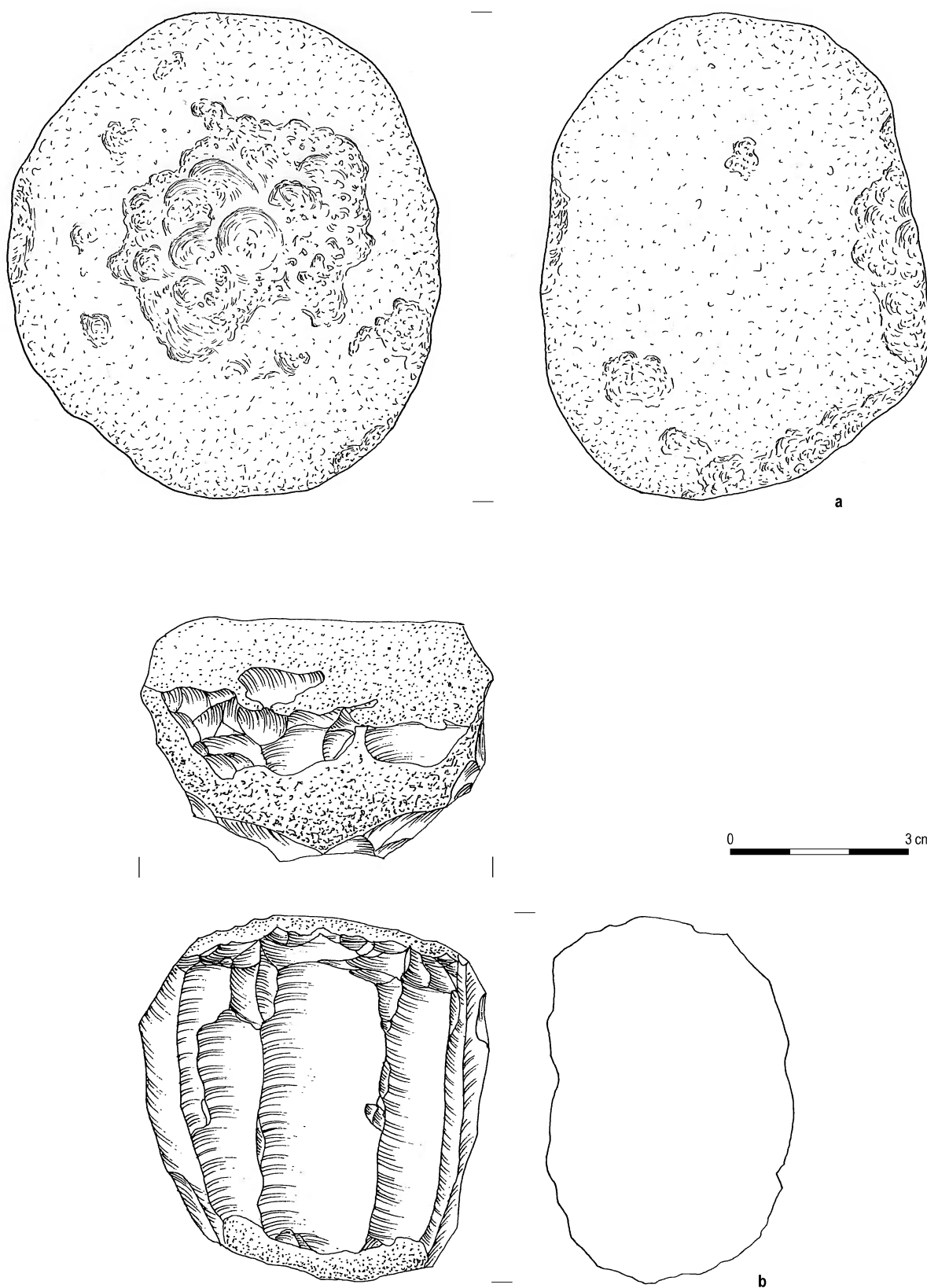
Ryc. 20. Kut y, raj. Szumsk, Ukraina. Tłuki-rozcieracze.
 Fig. 20. Kut y, raj. Szumsk, Ukraine. Hammerstones-grindstones.
 Uroczysko/site Zabłocie

ANALIZA CHRONOLOGICZNO-KULTUROWA KOLEKCJI Z REJONU KUT

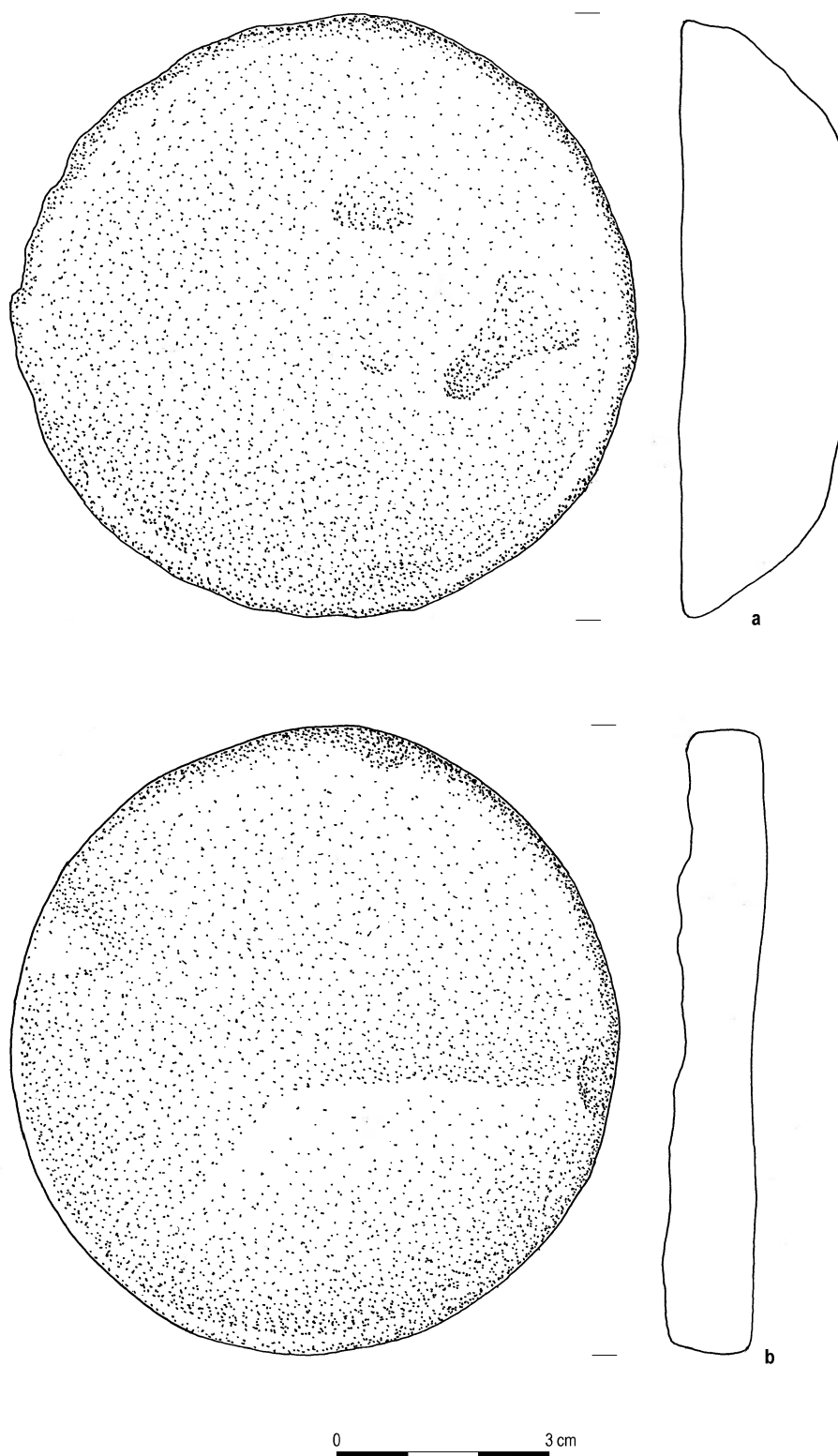
Przedmiotem analizy jest materiał zabytkowy z 31 uroczysk z miejscowości Kut y i okolic, położonych na terenie dzisiejszej Ukrainy w rejonie szumskim. Przedmioty pochodzą najprawdopodobniej z okolic obejmujących zasięgiem strefę o promieniu 3 km od miasta Kut y, co zostało określone na podstawie lokalizacji niektórych uroczysk (Ryc. 3). Kolekcja R. Turkiewicza stanowi okrojona wersję pierwotnego inwentarza zabytków, zawierającą najwartościowsze jego zdaniem okazy, którą sprzedał

Państwowemu Muzeum Archeologicznemu w Warszawie w latach 1935–1937.

W świetle analizy chronologiczno-kulturowej zabytki wchodzące w skład badanej kolekcji wiązać należy z okresem neolitu i wczesną epoką brązu. W omawianym zbiorze wyodrębniono pojedynczy okaz zidentyfikowany jako rdzeń typu mazowszańskie, zaliczony do KŚw, występującej na omawianym obszarze Ukrainy w górnym paleolicie.

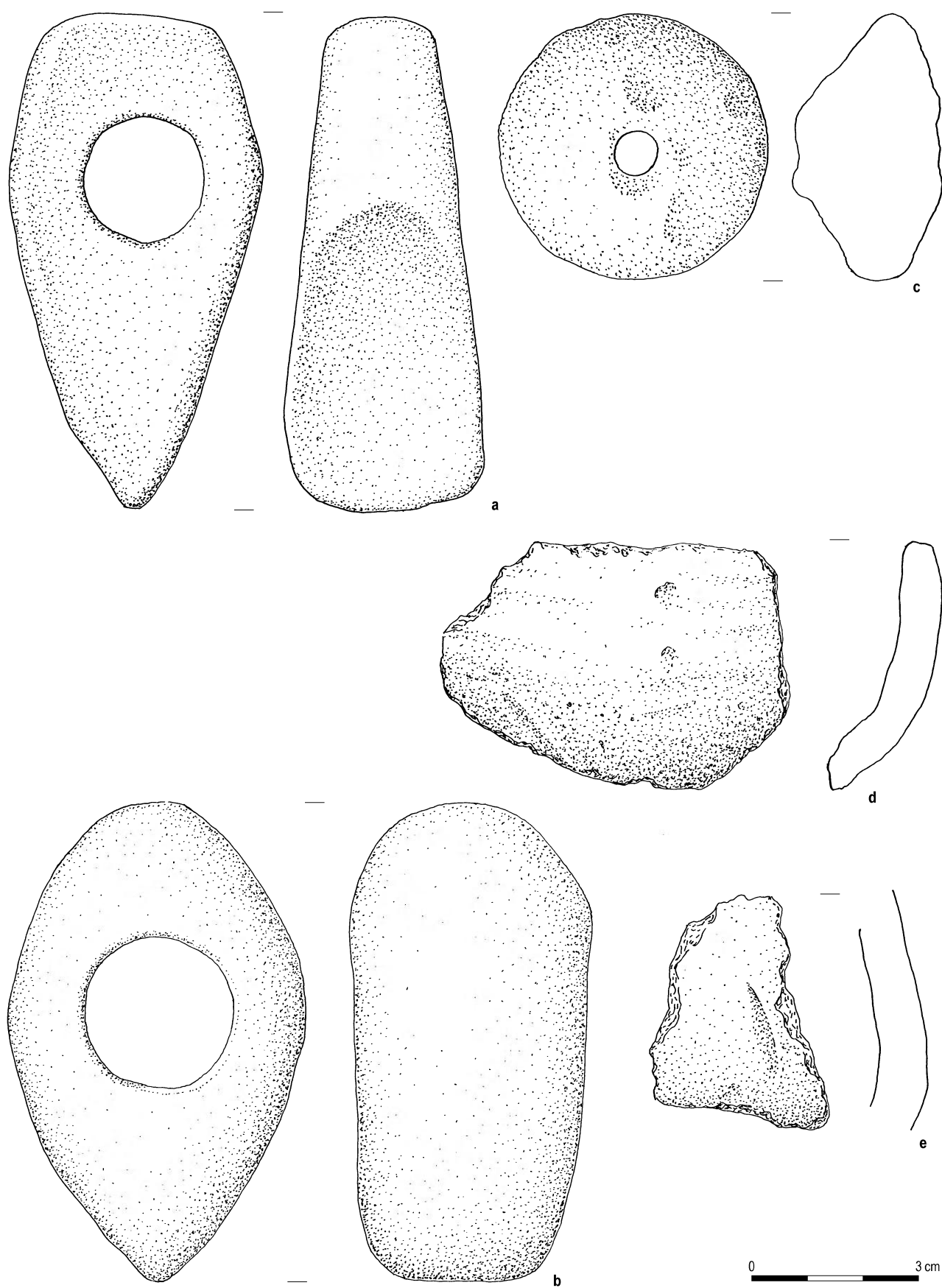
Ryc. 21. Kut y, raj. Szumsk, Ukraina. Tłuki-rozcieracze.
 Fig. 21. Kut y, raj. Szumsk, Ukraine. Hammerstones-grindstones.
 Uroczysko/site Pod Iserną

Ryc. 22. Kut y, raj. Szumsk, Ukraina. Tłuk kamienny.
 Fig. 22. Kut y, raj. Szumsk, Ukraine. Hammerstone.
 Uroczysko/site Korczunek

Wśród zabytków neolitycznych, które udało się zaklasyfikować do konkretnych jednostek taksonomicznych, dominują okazy charakterystyczne dla K LW, w dalszej kolejności występują materiały KCSz, KPL oraz

KAK. Z kolei w inwentarzu należącym do wczesnej epoki brązu znajdują się okazy zaliczane do kręgu kultur episznurowych: KS, a także KM i być może kultury trzcinieckiej.

Ryc. 23. Kut y, raj. Szumsk, Ukraina. Topory kamienne (a, b), ceramika (c, d), przęślik gliniany (e).

Fig. 23. Kut y, raj. Szumsk, Ukraine. Stone hatchets (a, b), pottery (c, d), clay spindle-whorl (e)

a, b, e – Bez lokalizacji/Site unknown; c,d – uroczysko/site Góra Kucharskiego

Całość przeanalizowanej kolekcji liczy 118 egzemplarzy. Zespół zabytków neolitycznych, zarówno krzemiennych jak i kamiennych oraz glinianych, jest największym zbiorem okazów z omawianego inwentarza i liczy 102 okazy (z czego 97 przedmiotów krzemiennych).

Rozkład surowca w inwentarzu krzemiennym dla krzemienia wołyńskiego i roztockiego wynosi odpowiednio 60% i 40%. Obrazuje to większe zainteresowanie surowcem wołyńskim, zapewne ze względu na to, że stanowi materiał łatwiejszy w obróbce, a jego wychodne znajdują się bliżej opisywanego rejonu. Okazy kamienne (dwa topory i tłuk) oraz gliniane (prześlik, dwa fragmenty ceramiki i cztery fragmenty polepy) to nieliczna grupa zabytków.

Największą część materiałów neolitycznych stanowią okazy bez określonej przynależności kulturowej. Najliczniej reprezentowany jest wśród nich półsurowiec wiórowy i odłupkowy. Surowiec użyty przy ich produkcji rozkłada się mniej więcej po równo dla obu wspomnianych gatunków krzemienia. Kolejne podgrupy pod względem liczebności stanowią: tłuki (z przewagą surowca wołyńskiego), wiórowce (głównie roztockie), siekiery (po jednej dla każdego rodzaju surowca), pojedynczy skrobacz z krzemienia wołyńskiego.

Materiał przyporządkowany K LW stanowi najliczniejszy zbiór zabytków spośród form neolitycznych o określonej atrybucji kulturowej. Analizując poszczególne typy narzędzi i półsurowca można wyraźnie zauważyć charakterystyczne dla K LW formy. Wśród narzędzi najczęściej jest wiórowców, otrzymywanych z charakterystycznych dla tej kultury rdzeni. W zbiorze wiórowców nie ma dominującego surowca krzemiennego, w przypadku drapaczy przeważa wyraźnie surowiec roztockiego, z kolei rylce produkowane są wyłącznie z krzemienia wołyńskiego. Istotny jest fakt występowania wyłącznie rdzeni jednopiętowych wiórowych wykonanych z krzemienia wołyńskiego. Znajduje to odbicie w półsurowcu, a mianowicie w wiórach. Prawdopodobnie do K LW należały naczynia, z których pochodzą dwa fragmenty ceramiki.

Jedynymi zabytkami związanymi z K PL są dwa okazy dłut krzemiennych oraz gliniany przesłik, co stanowi 2,5% całego omawianego inwentarza i zarazem 3% materiału neolitycznego. Cechami charakterystycznymi klasyfikującymi dłuta do tej kultury są: kształt, retusz, a także surowiec. Dwa dłuta zaliczone do K AK stanowią 2% całości inwentarza oraz 2% zabytków neolitycznych. Wśród ma-

teriałów przypisanych K CSz (10% zbioru) występują dwie grupy zabytków: siekiery oraz topory kamienne. Rozkład surowców krzemiennych wykorzystywanych przy produkcji siekier odznacza się tylko niewielką przewagą krzemienia wołyńskiego.

W materiałach łączonych z wczesną epoką brązu znajdują się wyłącznie zabytki krzemienne, stanowiące 11% całego inwentarza. Widocznie zaznacza się wśród nich przewaga krzemienia wołyńskiego (61,5%) nad roztockim (38,5%), podobnie jak w materiałach neolitycznych.

W grupie zabytków wczesnobrązowych, w której formy krzemienne nie zostały przyporządkowane odpowiednim kulturom, znajduje się 6 noży sierpowatych (co stanowi prawie połowę tak datowanego materiału). Surowiec, z którego zostały wykonane rozkłada się po równo dla krzemienia wołyńskiego i roztockiego. W grupie tej znajduje się ponadto siekiera z krzemienia wołyńskiego.

Do K M zaliczono nóż sierpowaty z krzemienia wołyńskiego. Odosobniony przypadek i znaczna odległość od obszarów występowania właściwej K M świadczy najprawdopodobniej o imporcie idei na tereny Wołynia. Dodatkowo za tą teorią przemawia surowiec, z którego sporządzono narzędzie. Zabytki związane z K S stanowią 6% całego inwentarza zabytków, a 54% form wczesnobrązowych. W ramach tego zbioru znajdują się dwa płoszcza z krzemienia wołyńskiego oraz trzy siekiery, z czego dwie z surowca roztockiego. Płoszcza stanowią typowe wytwory tej kultury, a surowiec (krzemień wołyński) został precyzyjnie dobrany, podobnie jak w przypadku wcześniej omawianych noży sierpowatych, ze względu na walory estetyczne oraz łupliwość tego krzemienia. Za przynależnością siekier do K S przemawia fakt specyficznego gładzenia części ostrza. W miarę równa obecność krzemienia wołyńskiego jak i roztockiego nie wskazuje na żadne preferencje surowcowe.

Omówiona bogata kolekcja zabytków z obszaru miejscowości Kuty i jej okolic ilustruje działalność człowieka w neolicie i we wczesnej epoce brązu na wspomnianych terenach Ukrainy. Zbiór pochodzi z niewielkiego obszaru, pomimo tego można tu zaobserwować wiele unikatowych narzędzi oraz przedmioty niezwykle charakterystyczne dla poszczególnych jednostek kulturowych. Wszystko to powoduje, że kolekcja Romana Turkiewicza jest wartościowym źródłem informacji porównawczych dla materiałów z odkryć i badań archeologicznych prowadzonych na terenie Ukrainy.

KATALOG ZABYTEKÓW

Wszystkie zabytki zostały poddane analizie typologiczno-chronologicznej i przedstawione graficznie oraz przyporządkowane poszczególnym uroczyskom (zgodnie z danymi w dokumentacji), których określenia od-

noszą się do miejscowych nazw zwyczajowych danego terenu, najczęściej nadawanych przez okoliczną ludność (A. Brückner 1927, s. 595). W przypadkach, gdy nie można było jednoznacznie określić lokalizacji, podawa-

ne są wszystkie nazwy odnoszące się do wybranego zbioru (uroczyska). W sytuacji, kiedy nie można było określić miejsca pochodzenia, zabytki opisano w kategorii „Bez lokalizacji”.

Niestety, z powodu braku szczegółowych map oraz zmian terytorialno-administracyjnych nie zawsze była możliwa dokładna lokalizacja poszczególnych uroczysk. Na mapie (Ryc. 3) prezentowane są najbliższe okolice miasta Kutry, skąd pochodzi zbiór opisywanych zabytków. Możemy na niej zauważyć także nazwy niektórych uroczysk wspomnianych w pracy, które funkcjonują do dziś jako niewielkie miejscowości lub wsie.

Przy opisach poszczególnych zespołów znalezisk (uroczysk) zastosowano następujący schemat. W pierwszej kolejności podane są nazwy kolejnych stanowisk-uro-

czysk, pochodzące z metryczek, zweryfikowane na podstawie informacji zawartych w Księdze Nabytków PMA oraz w podpisach na zabytkach. Wraz z nazwą podawana jest lokalizacja uroczyska w terenie, oparta o dostępne informacje z dokumentacji lub o nazwy miejscowe funkcjonujące do dziś (LOK.). W dalszej kolejności wymieniony jest inwentarz zabytków przypisanych do odpowiedniego uroczyska. W opisach konkretnych zabytków wymieniane są wszelkie informacje na temat danego znaleziska (INF.), które zostały uzyskane z dostępnej dokumentacji i metryczek. Większość zabytków ma odwołanie do ilustracji, a opis każdego zawiera najważniejsze informacje na temat surowca, z którego został wykonany, jego wymiarów oraz przynależności chronologicznej i kulturowej (CHRON./KULT.).

* * *

Uroczysko Brzezina

INF. *Kupione od R. Turkiewicza 11.III.1935 r.*

Inwentarz: **1.** Wiórowiec jednoboczny całkowity (Ryc. 15f), krzemień roztocki, wymiary: długość 5,8 cm, szer. 1,9 cm, grub. 0,7 cm. CHRON./KULT. neolit, KLW(?).

Uroczysko Bukowniszczyna

INF. Numer w Księdze Nabytków PMA – 1248 (5).

Inwentarz: **1.** Rdzeń wiórowy jednopiętowy (Ryc. 4d), krzemień wołyński, wymiary: długość 11,6 cm, szer. 8 cm, grub. 7,3 cm. CHRON./KULT. neolit, KLW; **2.** Rdzeń wiórowy jednopiętowy (Ryc. 5e), krzemień wołyński, wymiary: długość 15 cm, szer. 9,3 cm, grub. 6,7 cm. CHRON./KULT. neolit, KLW; **3.** Siekiera dwuścienna (Ryc. 14c), krzemień wołyński, posiada widoczne ślady naprawy ostrza, wymiary: długość 7,7 cm, szer. ostrza 4,1 cm, szer. obucha 2 cm, grub. 1,6 cm. CHRON./KULT. neolit/wczesna epoka brązu, KCSz; **4.** Fragment siekiery dwuściennnej (Ryc. 13c), krzemień wołyński, przekrój soczewkowaty, wymiary: długość 7,2 cm, szer. 3,3 cm, grub. 2,3 cm. CHRON./KULT. wczesna epoka brązu, KS (?); **5.** Zaczątkowiec siekiery dwuściennnej z masywnego odłupka (Ryc. 15a), krzemień wołyński, wymiary: długość 10,4 cm, szer. 9 cm, grub. 3,1 cm. CHRON./KULT. neolit; **6.** Wiórowiec obuboczny częściowy (Ryc. 16e), krzemień roztocki, wymiary: długość 9,5 cm, szer. 2,4 cm, grub. 0,7 cm. CHRON./KULT. neolit, KLW; **7.** Wiórowiec obuboczny całkowity (Ryc. 15g), krzemień roztocki, wymiary: długość 4,5 cm, szer. 1,9 cm, grub. 0,3 cm. CHRON./KULT. neolit, KLW; **8.** Wiórowiec obuboczny częściowy (Ryc. 15d), krzemień roztocki, wymiary: długość 5,7 cm, szer. 2,4 cm, grub. 0,5 cm. CHRON./KULT. neolit, KLW.

Uroczysko Burzowniszczyna

Inwentarz: **1.** Fragment siekiery czworościennnej – ostrze (Ryc. 13d), krzemień wołyński, zabytek złamany podczas produkcji, brak śladów gładzenia, wymiary: długość 5,5 cm, szer. 4,7 cm, grub. 2,4 cm. CHRON./KULT. neolit, KCSz.

Uroczysko Dąbrowa

LOK. Najprawdopodobniej zabytki przypisane do tego uroczyska pochodzą z okolic wsi Dąbrowa znajdującej się około 1 km w kierunku południowo-wschodnim od miasta Kutry (Ryc. 3). INF. *Kupione od R. Turkiewicza 11.III.1935 r.*; numer w Księdze Nabytków PMA – 1216 (2).

Inwentarz: **1.** Siekiera dwuścienna (Ryc. 12b), krzemień roztocki, obuch zaokrąglony, przekrój soczewkowaty, wymiary: długość 14,6 cm, szer. ostrza 5,7 cm, szer. obucha 2,1 cm, grub. 1,6 cm. CHRON./KULT. wczesna epoka brązu, KS; **2.** Dłuto dwuściennie (Ryc. 17b), krzemień wołyński, przekrój soczewkowaty, wymiary: długość 9,4 cm, szer. 3,2 cm, grub. 2 cm. CHRON./KULT. neolit, KPL (?); **3.** Wiórowiec obuboczny całkowity (Ryc. 9a), krzemień roztocki, fragmentarycznie zachowana kora, wymiary: długość 10,3 cm, szer. 3 cm, grub. 1 cm. CHRON./KULT. neolit, KPL (?).

Uroczysko Góra Kucharskiego

INF. *Kupione od R. Turkiewicza 11.III.1935 r.* (1); *Odbierał R. Jakimowicz od jakiegoś prywatnego zbieracza* (2, 3).

Inwentarz: **1.** 2 fragmenty naczyń glinianych (Ryc. 23d.e), fragment wylewu naczynia, wymiary: długość 4,5 cm, szer. 6,3 cm, grub. ścianki 0,8 cm, fragment brzuśca, wymiary: długość 4,3 cm, szer. 3,3 cm, grub. ścianki 0,9 cm. CHRON./KULT. neolit, KLW; **2.** Fragment noża sierpowatego o boku wewnętrznym prostym (Ryc. 7b), krzemień roztocki, na obu krawędziach ślady tzw. glazury żniwnej; przekrój soczewkowaty, wymiary: długość 4,5 cm, szer. 3,8 cm, grub. 0,9 cm. CHRON./KULT. wczesna epoka brązu, KS (?); **3.** Fragment wiórowca obubocznego całkowitego (Ryc. 15c), krzemień roztocki, wymiary: długość 3,1 cm, szer. 1,8 cm, grub. 0,7 cm. CHRON./KULT. neolit.

Uroczysko Korczunek

INF. *Kupione od R. Turkiewicza 11.III.1935 r.* (5).

Inwentarz: **1.** Siekiera dwuścienna (Ryc. 10a), krzemień wołyński, widoczne ślady gładzenia, przekrój soczewkowaty, prawdo-

podobnie ostrze złamane i wtórnie przerobione, wymiary: dług. 12 cm, szer. ostrza 6,5 cm, obucha 3,5 cm, grub. 4 cm. CHRON./KULT. wczesna epoka brązu, KS; 2. Fragment noża sierpowatego półksiężycowatego o boku wewnętrznym prostym (Ryc. 7c), krzemień roztocki, na obu powierzchniach zabytku widoczne są ślady tzw. glazury żniwnej, przekrój soczewkowaty, wymiary: dług. 9,1 cm, szer. 5,6 cm, grub. 1,1 cm. CHRON./KULT. wczesna epoka brązu, KS; 3. Nóż sierpowaty półksiężycowaty o podstawie zbliżonej do wierzchołka i boku wewnętrznym lekko wciętym (Ryc. 6a), krzemień wołyński, na obu powierzchniach zabytku występują ślady tzw. glazury żniwnej; przekrój narzędzia soczewkowaty, wymiary: dług. 13,4 cm, szer. 3,3 cm, grub. 0,8 cm. CHRON./KULT. wczesna epoka brązu, KS; 4. Fragment noża sierpowatego półksiężycowatego o wyodrębnionej podstawie i boku wewnętrznym prostym (Ryc. 8a), krzemień roztocki, na obu powierzchniach widoczne są ślady tzw. glazury żniwnej; przekrój soczewkowaty, wymiary: dług. 7,4 cm, szer. 3,3 cm, grub. 0,9 cm. CHRON./KULT. wczesna epoka brązu, KS; 5. Rdzeń dwupiętowy (Ryc. 4a), krzemień wołyński, na tyle rdzenia zachowana fragmentarycznie kora, wymiary: dług. 8,3 cm, szer. 4,1 cm, grub. 2,3 cm. CHRON./KULT. górny paleolit, KŚw; 6. Zgrzebło poprzeczne (Ryc. 17e), krzemień roztocki, wymiary: dług. 6,5 cm, szer. 6,9 cm, grub. 1,1 cm. CHRON./KULT. wczesna epoka brązu, KS; 7. Rylec klinowy środkowy z wióra (Ryc. 18a), krzemień wołyński, na powierzchni pozytywowej zabytku widoczne jest odbicie znośzące sęczek, mające na celu pocienienie narzędzia, wymiary: dług. 10,3 cm, szer. 2,2 cm, grub. 0,6 cm. CHRON./KULT. neolit, KLW.

Uroczysko Krasne

INF. *Kupione od R. Turkiewicza 11.III.1936 r.*

Inwentarz: 1. Siekiera dwuścienna z masywnego odłupka (Ryc. 13b), krzemień wołyński, powierzchnia pozytywowa mało obrabiana, wymiary: dług. 10,4 cm, szer. ostrza 5,9 cm, obucha 3,7 cm, grub. 2,7 cm. CHRON./KULT. neolit/wczesna epoka brązu, KCSz (?); 2. Fragment dłuta czworosciennego, gładzonego (Ryc. 17c), krzemień wołyński, gładzenie na wszystkich powierzchniach, wymiary: dług. 3,5 cm, szer. 2,1 cm, grub. 1,3 cm. CHRON./KULT. neolit, KAK; 3. 2 fragmenty miękkiego tłuka (Ryc. 22), piaskowiec, powierzchnie silnie zniszczone, wymiary obu części: 8,5×8,8 cm, grub. 2,4 cm i 1,3 cm. CHRON./KULT. nieokreślona.

Uroczysko Lebedanie

INF. Zgodnie z wpisem w Księdze Nabytków PMA istniał zabytek przypisany temu uroczysku (1259) – obecnie brak zabytku i informacji o nim.

Uroczysko Lebedyniec

INF. *Kupione od R. Turkiewicza 11.III.1935 r.*

Inwentarz: 1. Siekiera dwuścienna z masywnego odłupka (Ryc. 11a), krzemień roztocki, wymiary: dług. 11,7 cm, szer. ostrza 6 cm, obucha 4,4 cm, grub. 2 cm. CHRON./KULT. neolit/wczesna epoka brązu, KCSz (?); 2. Siekiera dwuścienna (Ryc. 13a), przekrój soczewkowaty, krzemień roztocki, ślady gładzenia

w partii ostrza, wymiary: dług. 8,3 cm, szer. ostrza 4,6 cm, obucha 2,4 cm, grub. 1,3 cm. CHRON./KULT. neolit/wczesna epoka brązu, KCSz (?).

Uroczysko Lipina

INF. *Kupione od R. Turkiewicza 11.III.1935 r.*

Inwentarz: 1. Fragment czworosciennej siekiery (Ryc. 10b), krzemień wołyński, ślady gładzenia w partii ostrza na obu powierzchniach, wymiary: dług. 3,9 cm, szer. 3,1 cm, grub. 1,3 cm. CHRON./KULT. neolit, KCSz (?); 2. Fragment półwytworu płoszcza (Ryc. 9c), z masywnego odłupka, retuszowany na całej powierzchni retuszem płaskim, przy krawędziach przechodzącym w stromy, na stronie spodniej pojedyncze odbicia różnokierunkowe prowadzące prawdopodobnie do zniesienia wygięcia półsurowca odłupkowego; forma jest pęknięta w największej szerokości; krzemień wołyński, wymiary: dług. 8,8 cm, szer. 6 cm, grub. 1,8 cm. CHRON./KULT. neolit.

Uroczysko Marynki

LOK. Najprawdopodobniej zabytki przypisane do tego uroczyska pochodzą z okolic miasteczka Marynki znajdującego się około 1 km w kierunku północno-zachodnim od miasta Kutry (Ryc. 3).

Inwentarz: 1. Płoszcze (Ryc. 8b), krzemień wołyński, bez wyodrębnionego trzonka, nasada z wydzieloną podstawą, pięcioboczna, wymiary: dług. 17,3 cm, szer. 6,4 cm, grub. 1 cm. CHRON./KULT. wczesna epoka brązu, KS.

Uroczysko Mińkowszczyzna

INF. *Kupione od R. Turkiewicza 11.III.1935 r.*

Inwentarz: 1. Drapacz odłupkowy (Ryc. 18e), krzemień roztocki, wymiary: dług. 5,6 cm, szer. 3,6 cm, grub. 0,9 cm. CHRON./KULT. neolit, KLW.

Uroczysko Morgi

INF. *Kupione od R. Turkiewicza 11.III.1935 r.*

Inwentarz: 1. Wiórowiec obuboczny całkowity (Ryc. 16c), krzemień wołyński, wymiary: dług. 5,7 cm, szer. 1,5 cm, grub. 0,6 cm. CHRON./KULT. neolit, KLW.

Uroczysko Moszkowe Hucisko

INF. *Kupione od R. Turkiewicza 11.III.1935 r.*

Inwentarz: 1. Wiórowiec obuboczny częściowy (szytlet), retuszowany w strefie wierzchołkowej (Ryc. 9b), krzemień roztocki, z masywnego wióra, na powierzchni wierzchniej zachowana fragmentarycznie kora, wymiary: dług. 13,6 cm, szer. 3,2 cm, grub. 1 cm. CHRON./KULT. neolit, KLW.

Uroczysko Orłowszczyzna

Inwentarz: 1. Siekiera dwuścienna, gładzona, (Ryc. 10c), krzemień roztocki, przekrój soczewkowaty, ślady gładzenia w partii ostrza, wymiary: dług. 9,8 cm, szer. ostrza 4,5 cm, obucha 2,4 cm, grub. 1,5 cm. CHRON./KULT. wczesna epoka brązu, KS.

Uroczysko Piszczanka

INF. *Odbierał R. Jakimowicz od jakiegoś prywatnego zbieracza.*
Inwentarz: **1.** Rdzeń jednopiętowy, wiórowy (Ryc. 5c), krzemień wołyński, fragmentarycznie zachowana kora, wymiary: długość 6,1 cm, szer. 2,6 cm, grub. 2,2 cm. CHRON./KULT. neolit, KIW; **2.** Rdzeń jednopiętowy wiórowy (Ryc. 5d), krzemień wołyński, śladowo zachowana kora, wymiary: długość 5,1 cm, szer. 4,7 cm, grub. 3,8 cm. CHRON./KULT. neolit, KIW; **3.** Dłuto dwuścienne (Ryc. 17a), krzemień wołyński, przekrój soczewkowaty, fragmentarycznie zachowane ślady gładzenia i kory, wymiary: długość 13,5 cm, szer. 2,8 cm, grub. 2 cm. CHRON./KULT. neolit, KPL (?); **4.** Drapacz odłupkowy z wiórowca obubocznego całkowitego (Ryc. 18f), krzemień wołyński, fragmentarycznie zachowana kora, wymiary: długość 8 cm, szer. 4,7 cm, grub. 1,3 cm. CHRON./KULT. neolit, KIW; **5.** Fragment wiórowca obubocznego całkowitego (Ryc. 16d), krzemień roztocki, retusz drobny, wymiary: długość 6,8 cm, szer. 2,9 cm, grub. 1,9 cm. CHRON./KULT. neolit, KIW; **6.** Wiórowiec obuboczny częściowy (Ryc. 15e), krzemień wołyński, fragmentarycznie zachowana kora, wymiary: długość 9,5 cm, szer. 2,6 cm, grub. 0,6 cm. CHRON./KULT. neolit, KIW; **7.** Rylec jednak (Ryc. 18b), krzemień wołyński, wymiary: długość 9,7 cm, szer. 2,8 cm, grub. 1 cm. CHRON./KULT. neolit, KIW.

Uroczysko Pod Dryganami (Dorohanami)

LOK. Zabytki przypisane do tego uroczyska pochodzą z okolic wsi Dorohany znajdującej się około 2,5 km w kierunku północno-zachodnim od miasta Kutry (Ryc. 3).

INF. *Od Turkiewicza 1936.*

Inwentarz: **1.** Wiórowiec jednoboczny częściowy (Ryc. 16b), krzemień wołyński, retusz prawego boku w partii wierzchołkowej, wymiary: długość 11,6 cm, szer. 4,3 cm, grub. 0,8 cm. CHRON./KULT. neolit.

Uroczysko Pod Iserną

LOK. Zabytki przypisane do tego uroczyska pochodzą z okolic miasta Iserna położonego około 2 km w kierunku wschodnim od miasta Kutry (Ryc. 3).

INF. *Kupione od R. Turkiewicza 11.III.1935 r. (1–4, 7, 11), Od Turkiewicza 1936 r. (8).*

Inwentarz: **1.** Rdzeń jednopiętowy wiórowy (Ryc. 4b), krzemień wołyński, zabytek silnie spatinowany, wymiary: długość 18 cm, szer. 6,5 cm, grub. 5,7 cm. CHRON./KULT. neolit, KIW; **2.** Rdzeń jednopiętowy wiórowy (Ryc. 5b), krzemień wołyński, zabytek silnie spatinowany, wymiary: długość 14,1 cm, szer. 7,8 cm, grub. 6,1 cm. CHRON./KULT. neolit, KIW; **3.** Tłuk-rozcieracz z rdzenia jednopiętowego wiórowego (Ryc. 21b), krzemień roztocki, fragmentarycznie zachowana kora, wymiary: długość 6,1 cm, szer. 5,9 cm, grub. 4,1 cm. CHRON./KULT. neolit, KIW; **4.** Tłuk-rozcieracz (Ryc. 21a), krzemień roztocki, wymiary: 8,1×7,1×6,5 cm. CHRON./KULT. neolit; **5.** Fragment półwytworu siekiery czworosiennej (Ryc. 14a), krzemień roztocki, na obu fragmentarycznie zachowana kora, wymiary: długość 8,6 cm, szer. 3,9 cm, grub. 2,5 cm. CHRON./KULT. neolit; **6.** Fragment płoszcza o kształcie liściowatym (Ryc. 8c), część wierzchołkowa, krzemień wołyński, przekrój soczewkowa-

ty, wymiary: długość 7,4 cm, szer. 5,7 cm, grub. 1,4 cm. CHRON./KULT. wczesna epoka brązu, KS; **7.** Nóż sierpowaty półksiężycowaty o boku wewnętrznym lekko wcięty (Ryc. 7a), krzemień wołyński, zachowane ślady tzw. glazury żniwnej; wierzchołek odłamany, wymiary: długość 12,3 cm, szer. 3,7 cm, grub. 1 cm. CHRON./KULT. wczesna epoka brązu, KS; **8.** Zatepiec, krzemień wołyński, wymiary: długość 11,5 cm, szer. 2,9 cm, grub. 1,1 cm. CHRON./KULT. neolit, KIW; **9.** Dłuto czworosienne, gładzone (Ryc. 17d), krzemień roztocki, gładzenie na wszystkich powierzchniach, na powierzchni czołowej 2 strefy gładzenia różniące się kątem szlifowania, wymiary: długość 7,5 cm, szer. 2,4 cm, grub. 2 cm. CHRON./KULT. neolit, KAK; **10.** Wiórowiec jednoboczny całkowity (Ryc. 16a), krzemień wołyński, okaz częściowo spatinowany, fragmentarycznie zachowana kora, wymiary: długość 15,3 cm, szer. 2,9 cm, grub. 1,4 cm. CHRON./KULT. neolit, KIW; **11.** Wiórowiec obuboczny częściowy (Ryc. 15b), krzemień wołyński, zabytek silnie spatinowany, wymiary: długość 6,4 cm, szer. 1,6 cm, grub. 0,7 cm. CHRON./KULT. neolit, KIW.

Uroczysko Pod Łośniną/Sośniną

INF. *Kupione od R. Turkiewicza 11.III.1935 r.*

Inwentarz: **1.** Fragment siekiery czworosiennej (Ryc. 14b), krzemień wołyński, fragmentarycznie zachowane ślady gładzenia w partii ostrza, wymiary: długość 13,8 cm, szer. 4,6 cm, grub. 3,9 cm. CHRON./KULT. neolit.

Uroczysko Pod Moszkową Hutą

INF. *Od Turkiewicza 1936 r.*

Inwentarz: **1.** Fragment siekiery dwuosiennej (Ryc. 12a), krzemień wołyński, ślady gładzenia w partii ostrza, obuch odłamany, ślady naprawy ostrza, wymiary: długość 8 cm, szer. ostrza 5,3 cm, obucha 3,2 cm, grub. 1,6 cm. CHRON./KULT. neolit/wczesna epoka brązu, KCSz.

Uroczysko Soraszczyzna

INF. *Kupione od R. Turkiewicza 11.III.1935 r.*

Inwentarz: **1.** Fragment noża sierpowatego podtrójkątnego, łukowowierzchołkowego o boku wewnętrznym prostym (Ryc. 6b), krzemień wołyński, wymiary: długość 7,3 cm, szer. 4,4 cm, grub. 1,2 cm. CHRON./KULT. wczesna epoka brązu, KM.

Uroczysko Za Błotem

INF. *Kupione od R. Turkiewicza 11.III.1935 r.*

Inwentarz: **1.** Fragment siekiery czworosiennej (Ryc. 11b), krzemień roztocki, ślady gładzenia na obu powierzchniach czołowych, wymiary: długość 8,1 cm, szer. 3,9 cm, grub. 1,6 cm. CHRON./KULT. neolit, KCSz.

Uroczysko Za Stajlęm

INF. *Kupione od R. Turkiewicza 11.III.1935 r.*

Inwentarz: **1.** Fragment siekiery dwuosiennej (Ryc. 12c), krzemień wołyński, ślady gładzenia w partii ostrza, na jednej powierzchni fragmentarycznie zachowana kora, wymiary: długość

7,5 cm, szer. ostrza 5,4 cm, obucha 3,4 cm, grub. 1,5 cm. CHRON./KULT. neolit/wczesna epoka brązu, KCSz (?).

Uroczysko Zabłocie

INF. Kupione od R. Turkiewicza 11.III.1935 r.

Inwentarz: **1.** Tłuk-rozcieracz (Ryc. 20a), krzemień wołyński, wymiary: 6,3×6,9 cm, grub. 5,4 cm. CHRON./KULT. neolit; **2.** Tłuk-rozcieracz (Ryc. 20b), krzemień roztockiego, wymiary: 8,1×8,3 cm, grub. 6,6 cm. CHRON./KULT. neolit; **3.** Drapacz (Ryc. 18d), krzemień roztockiego, wymiary: długość 8,6 cm, szer. 3,5 cm, grub. 1,2 cm. CHRON./KULT. neolit, KLW.

Uroczysko Bez lokalizacji I

Taka informacja wpisana była jako lokalizacja w ramach omawianego stanowiska na metryczkach lub samych zabytkach.

Inwentarz: **1.** Przėslik gliniany (Ryc. 23c), wymiary: śr. zewnętrzna 4,8 cm, śr. otworu 0,7 cm, grub. 2,7 cm. CHRON./KULT. neolit, KPL; **2.** Rdzeń jednopiętowy wiórowy (Ryc. 5a), krzemień wołyński, fragmentarycznie zachowana kora, wymiary: długość 18,3 cm, szer. 8,2 cm, grub. 5,5 cm. CHRON./KULT. neolit, KLW; **3.** Rdzeń jednopiętowy wiórowy (Ryc. 4c), krzemień wołyński, fragmentarycznie zachowana kora, wymiary: długość 20,4 cm, szer. 8,7 cm, grub. 8,3 cm. CHRON./KULT. neolit, KLW; **4.** Topór kamienny (Ryc. 23a), skała wylewna drobno-kryształiczna, obuch wyodrębniony, wymiary: długość 10 cm, szer. ostrza 3,6 cm, obucha 2,2 cm, grub. 4,5 cm; śr. otworu 2,2 cm. CHRON./KULT. neolit, KCSz; **5.** Topór kamienny (Ryc. 23b), skała wylewna drobno-kryształiczna, przekrój soczewkowaty, wymiary: długość 8,6 cm, szer. ostrza 3,4 cm, obucha 4,2 cm, śr. otworu 2,2 cm. CHRON./KULT. neolit, KCSz; **6.** Tłuk-rozcieracz (Ryc. 19d), krzemień wołyński, wymiary: 5,5×5,7×5,4 cm. CHRON./KULT. neolit; **7.** Tłuk-rozcieracz (Ryc. 19c), krzemień wołyński, wymiary: 4,6×4,7×4,7 cm. CHRON./KULT. neolit; **8.** Tłuk-rozcieracz (Ryc. 19b), krzemień wołyński, wy-

miary: 5,4×5,5×5 cm. CHRON./KULT. neolit; **9.** Tłuk-rozcieracz (Ryc. 19a), krzemień wołyński, wymiary: 4,4×4,4×4,2 cm. CHRON./KULT. neolit.

Uroczysko Bez lokalizacji II

Zabytki opisane poniżej nie posiadają dokładniejszej lokalizacji, poza wypisaną na nich nazwą Kutę.

Inwentarz: **1.** Siekiera czworoscienna (Ryc. 11c), krzemień roztockiego, gładzenie w partii ostrza, wymiary: długość 9,5 cm, szer. ostrza 4,4 cm, szer. obucha 2 cm, grub. 1,2 cm. CHRON./KULT. neolit, KCSz; **2.** Nóż sierpowaty półksiężycowaty z wydzieloną podstawą o boku wewnętrznym lekko wcięty (Ryc. 6c), krzemień wołyński, na obu powierzchniach w partii ostrza zachowana tzw. glazura żniwna; przekrój soczewkowaty, wymiary: długość 11,6 cm, szer. 3,9 cm, grub. 0,8 cm. CHRON./KULT. neolit, wczesna epoka brązu, KS; **3.** Odłupek, krzemień roztockiego, wymiary: długość 5,1 cm, szer. 2,8 cm, grub. 0,8 cm. CHRON./KULT. neolit; **4.** Rylec węglowy boczny (Ryc. 18c), wiórowy, krzemień wołyński, wymiary: długość 4,6 cm, szer. 1,3 cm, grub. 0,4 cm. CHRON./KULT. neolit, KLW.

Wśród materiałów pochodzących ze stanowiska Kutę jest również gliniana grzechotka, szczegółowo omówiona w katalogu materiału zabytkowego pochodzącego z terenów Białorusi i Ukrainy, opracowanym przez Teresę Węgrzynowicz. Autorka waha się z chronologicznym przyporządkowaniem zabytku pomiędzy kulturą łużycką a okresem wpływów rzymskich (T. Węgrzynowicz 2001, s. 31–32, ryc. 22a).

Mgr Jacek Borkowski

Państwowe Muzeum Archeologiczne w Warszawie
ul. Długa 52 <Arsenał>

PL 00-241 Warszawa

LITERATURA

Balcer, B.

1983 *Wytwórczość narzędzi krzemiennych w neolicie ziem Polski*, Wrocław.

1991 *Z badań przemysłu mierzanowickiego na Roztoczu*, [w:] *Schylek neolitu i wczesna epoka brązu w Polsce środkowo-wschodniej (materiały z konferencji)*, Lubelskie Materiały Archeologiczne VI, Lublin, s. 341–349.

Bąbel, J. T.

1987 *Obrządek pogrzebowy we wczesnej epoce brązu na Wyżynie Sandomierskiej*, m-pis pracy doktorskiej w Instytucie Archeologii Uniwersytetu Warszawskiego (archiwum PMA).

Bibikov, S. N. (Бибиков, С. Н.)

1962 *Iz istorii kamennyh serpov na ūgo-vostoke Evropy (Из истории каменных серпов на юго-востоке Европы)*, SovArch 6/3, s. 3–24.

истории каменных серпов на юго-востоке Европы), SovArch 6/3, s. 3–24.

Borkowski, W., Migal, W.

1996 *Ze studiów nad użytkowaniem siekier czworosciennych z krzemienia pasiastego*, [w:] *Z badań nad wykorzystaniem krzemienia pasiastego*, Studia nad Gospodarką Surowcami Krzemiennymi w Pradziejach 3, Warszawa, s. 141–165.

Brückner, A.

1927 *Słownik etymologiczny języka polskiego*, Warszawa.

Bryk, J.

1928 *Kultury epoki kamiennej na wydmach zachodniej części południowego Wołynia*, Lwów.

- Budziszewski, J.
- 1987 *Wykorzystanie tzw. krzemienia czekoladowego przez ludność Wyżyny Środkowomająolskiej na przełomie neolitu i epoki brązu*, m-pis pracy doktorskiej w Instytucie Archeologii Uniwersytetu Warszawskiego.
- Chmielewski, T. J.
- 2006 *Wokół technik i technologii przędzalniczych i tkackich neo-eneolitu środkowoeuropejskiego*, m-pis pracy magisterskiej w Instytucie Archeologii Uniwersytetu Marii-Curie Skłodowskiej w Lublinie (archiwum PMA).
- Cynkałowski, A.
- 1961 *Materiały do pradziejów Wołynia i Polesia Wołyńskiego* (red. J. Kostrzewski), Warszawa.
- Encyklopedia Powszechna PWN
- 1976 *Wołyń*, [w:] *Encyklopedia Powszechna PWN*, t. 4, Warszawa, s. 712.
- Ginter, B., Kozłowski, J. K.
- 1990 *Techniki obróbki i typologia wyrobów kamiennych paleolitu, mezolitu i neolitu*, Warszawa.
- Głosik, J.
- 1962 *Wołyńsko-podolskie materiały z epoki kamiennej i wczesnej epoki brązu w Państwowym Muzeum Archeologicznym w Warszawie*, MS VIII, s. 125–216.
- 1968 *Kultura strzyżowska*, MS XI, s. 7–114.
- Kadrow, S.
- 1995 *Gospodarka i społeczeństwo. Wczesny okres epoki brązu w Małopolsce*, Kraków.
- Koczwarą, M.
- 1933 *Geobotaniczne stosunki Wołynia*, „Ziemia” XXIII/1, s. 198–203.
- Kostrzewski, J.
- 1939–1948 *Od mezolitu do okresu wędrówek ludów*, [w:] S. Krukowski, J. Kostrzewski, R. Jakimowicz, *Prehistorja ziem polskich*, Encyklopedia Polska IV/1, dział V, Warszawa, s. 118–359.
- Kostrzewski, J., Chmielewski, W., Jażdżewski, K.
- 1965 *Pradzieje Polski*, Warszawa.
- Kozłowski, L.
- 1924 *Młodsza epoka kamienia w Polsce. Neolit*, Lwów.
- Krajewska, M.
- 2005 *Dzieje Państwowego Muzeum Archeologicznego. Kalendarium*, [w:] *Państwowe Muzeum Archeologiczne w Warszawie. Informator*, Warszawa, s. 5–60.
- Libera, J.
- 2001 *Krzemienne formy bifacjalne na terenach Polski i Zachodniej Ukrainy (od środkowego neolitu do wczesnej epoki żelaza)*, Lublin.
- Machnik, J.
- 1978 *Wczesny okres epoki brązu*, *Prahistoria ziem polskich* III, s. 9–136.
- Nosek, S.
- 1957 *Materiały do badań nad historią starożytną i wczesno-średniowieczną międzyrzecza Wisły i Bugu*, „Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska” 6 (1951).
- Schild, R., Królik, H., Mościbrodzka, J.
- 1977 *Kopalnia krzemienia czekoladowego z przełomu neolitu i epoki brązu w Polanach Kolonii*, Wrocław.
- Stolpiak, B.
- 1984 *Rozwój prahistorii polskiej w okresie 20-lecia międzywojennego. Część I: 1918–1928*, Seria Archeologiczna 23, Poznań.
- Sulimirski, T.
- 1968 *Corded Ware and Globular Amphorae North-East of the Carpathians*, London.
- Słownik geograficzny Królestwa Polskiego
- 1882 *Kąty*, [w:] *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*, t. III (red. F. Sulimierski, B. Chlebowski, W. Walewski), Warszawa, s. 943–947.
- Svěšník, I. K. (Свешніков, І. К.)
- 1974 *İstoriâ naselennâ Peredkarpattâ, Podillâ i Volini v kinci III – na počatku II tisícólittâ do našoi eri*, (Історія населення Передкарпаття, Поділля і Волині в кінці III – на початку II тисячоліття до нашої ери, Київ), Київ.
- Węgrzynowicz, T.
- 2001 *Zabytki z epoki brązu i wczesnej epoki żelaza z Ukrainy i Białorusi w zbiorach Państwowego Muzeum Archeologicznego w Warszawie*, Warszawa.
- Włodarczak, P.
- 2006 *Kultura ceramiki sznurowej na Wyżynie Małopolskiej*, Kraków.
- Zakościelna, A.
- 1996 *Krzemieniarstwo kultury wołyńsko-lubelskiej ceramiki malowanej*, *Lubelskie Materiały Archeologiczne* X, Lublin, s. 135–180.
- Zakościelna, A., Libera, J.
- 1991 *Wykorzystanie surowców krzemianych z okolic Świechowca w schyłkowym neolicie i we wczesnej epoce brązu w Polsce południowo-wschodniej*, [w:] *Schylek neolitu i wczesna epoka brązu w Polsce środkowowschodniej (materiały z konferencji)*, *Lubelskie Materiały Archeologiczne* VI, Lublin, s. 135–180.

A NEOLITHIC AND EARLY BRONZE AGE MATERIALS FROM THE AREA OF KUTY (UKRAINE) IN THE COLLECTION
OF STATE ARCHAEOLOGICAL MUSEUM IN WARSAW
SUMMARY

The article focuses on a set of finds (inv. no. PMA II/3317) known to derive from 31 sites on the Kutianka stream in the region of Kuty in Ukraine, some 50 km south of Rivne (Fig. 1, 3). The State Archaeological Museum in Warsaw acquired the set from Roman Turkiewicz who offered to the museum what he considered to be the most valuable specimens from an originally much larger inventory.

The set includes objects of Neolithic and Early Bronze Age date. Some of them could be attributed to specific cultures: Lublin-Volhynian (L-VC), Funnel Beaker (FBC), Globular Amphora (GAC), Corded Ware (CWC), Mierzanowice and Strzyżów Cultures. The main flint resource represented in the assemblage is Volhynian and Roztocze flint. Objects of stone and ceramic objects make up a much smaller number.

The flint inventory is represented by debitage and production waste, e.g.: cores, blades and flakes as well as tools: sickle knives, bifacial leaf-points, axes, chisels, retouched blades, end-scrappers, a side-scraper, burins, hammerstones.

From the site "Kuty" there are 9 cores, all without exception in Volhynian flint (Fig. 4, 5). Eight are single platform blade forms, one is a double platform form (Fig. 4a) typical for Swiderian Culture. Larger cores had been used for detaching blades of a form typical for L-VC of considerable length of even as much as several dozen centimetres (A. Zakościelna 1996, p. 90–91).

Nearly a third of 23 blades are fragmented suggesting deliberate action taken to obtain selected parts of debitage for the production or remaking of tools (A. Zakościelna 1996, p. 37).

Tools are represented by 7 sickle knives, in Volhynian and Roztocze flint (Fig. 7, 8, 9a), apparently, of Early Bronze Age date. A specimen from the forest site "Soraszczyzna" (Fig. 6b), typologically close to specimens from the late phase of Mierzanowice Culture, is an example of borrowing within Strzyżów Culture. To this latter culture may be attributed also two bifacial leaf-points in Volhynian flint (Fig. 8b,c) produced using the technique of core reduction and two-sided surface retouch.

In the group of 17 flint axes the largest set are forms attributable to CWC (Fig. 10b, 11a–c, 12a.c, 13b.d, 14b.c). Some of the lens-shaped and flat forms are likely to be from the Early Bronze Age horizon (Fig. 10a.c, 12b, 13c), others are attributable to Strzyżów Culture (Fig. 10a.c, 12b). Two specimens are axe half-products (Neolithic?), presumably

damaged when the implements were being shaped (Fig. 14a, 15a). In the group of 13 retouched blades (Fig. 9a.b, 15b–g, 16) forms with two-sided retouch dominate over forms with one-sided retouch.

Chisels (4) are represented by two specimens lens-shaped in section (Fig. 17a.b) and two quadrangular specimens, polished on every side (Fig. 17c.d). The chisels with a lens-shaped or oval section may be attributed – with some reservation – to FBC, the forms with a rectangular section may be ascribed to GAC (cf. W. Borkowski, W. Migal 1996, p. 160–161).

Three end-scrappers (Fig. 18d–f) are characteristic for L-VC (cf. W. Borkowski, W. Migal 1996, p. 55–56). Other tool classes are represented by a side-scraper struck from Roztocze flint (Fig. 17e) and three burins (Fig. 18a–c).

Eight hammerstone-rubbers (Fig. 19–21) are nearly spherical in form, with worn and slightly eroded surfaces due to use. A hammerstone from the forest site "Pod Iserną" (Fig. 21b), on a recycled L-VC core, may be attributed to this culture.

The inventory from Kuty includes three objects of stone: a hammerstone of sandstone, in two fragments (Fig. 22), and two battle axes (Fig. 23a.b) made of fine-grained rock. The axes in terms of their culture attribution fit the CWC environment, more precisely, its SE group (Z. Krzak 1980, p. 9), and have analogies in material known from CWC sites in Ukraine (I. K. Svěšnikov 1974, fig. 4–17). Clay objects are represented by two undecorated pottery fragments (Fig. 23d.e) which may be attributed to L-VC, a spindlewhorl of FBC (Fig. 23c), and four lumps of daub.

The incomplete lithic and pottery inventory from the area around Kuty is an interesting and rich source of information. The set, obtained by Roman Turkiewicz and subsequently offered to the State Archaeological Museum in Warsaw, is substantially abridged version of the original inventory. Missing from it are mass small finds whereas the tools had been handpicked with focus placed on characteristic specimens valuable as collector items. Even so, this material can still furnish much valuable data. The presence of cores and core forms struck from fine Volhynian flint, obtainable by mining from deposits, suggests the occurrence in the region of Kuty of mines of this resource, associated e.g., with Lublin-Volhynian Culture.

tłum. A. Kinecka

WYKAZ SKRÓTÓW TYTUŁÓW CZASOPISM I WYDAWNICTW WIELOTOMOWYCH

ABBREVIATIONS OF PERIODICALS' AND SERIAL PUBLICATIONS' TITLES

AAC	– „Acta Archaeologica Carpathica”, Kraków
AAHung.	– „Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae”, Budapest
AFB	– „Arbeits- und Forschungsberichte zur sächsischen Bodendenkmalpflege”, Berlin (Stuttgart)
Amtl. Ber.	– „Amtlicher Bericht über die Verwaltung der naturgeschichtlichen, vorgeschichtlichen und volkswissenschaftlichen Sammlungen des Westpreussischen Provinzial-Museums für das Jahr ...”, Danzig
APolski	– „Archeologia Polski”, Warszawa
APS	– „Archeologia Polski Środkowowschodniej”, Lublin (wcześniej: Lublin-Chełm-Zamość)
AR	– „Archeologické rozhledy”, Praha
B.A.R. Int. Series	– British Archaeological Reports, International Series, Oxford
BerRGK	– „Bericht der Römisch-Germanischen Kommission”, Frankfurt a.M.-Berlin
BJahr.	– „Bonner Jahrbücher”, Köln/Bonn
BMJ	– „Bodendenkmalpflege in Mecklenburg-Vorpommern”, Lübstorf (wcześniej: „Bodendenkmalpflege in Mecklenburg. Jahrbuch ...”, Schwerin/Rostock/Berlin)
CRFB	– Corpus der römischen Funde im europäischen Barbaricum
FAP	– „Fontes Archaeologici Posnanienses” (wcześniej: „Fontes Praehistorici”), Poznań
Inf.Arch.	– „Informator Archeologiczny. Badania rok ...”, Warszawa
InvArch.	– „Inventaria Archaeologica, Pologne”, Warszawa-Łódź
JmV	– „Jahresschrift für mitteldeutsche Vorgeschichte”, Halle/Saale
JRGZM	– „Jahrbuch des Römisch-Germanischen Zentralmuseums Mainz”, Mainz
KHKM	– „Kwartalnik Historii Kultury Materialnej”, Warszawa
KSIA	– Kratkie soobšeniâ Instituta arheologii Akademii nauk SSSR (Краткие сообщения Института археологии Академии наук СССР), Moskva
MIA	– Materialy i issledovaniâ po arheologii SSSR (Материалы и исследования по археологии СССР), Moskva
MatArch.	– „Materiały Archeologiczne”, Kraków
MS	– „Materiały Starożytne”, Warszawa
MSiW	– „Materiały Starożytne i Wczesnośredniowieczne”, Warszawa
MSROA	– „Materiały i Sprawozdania Rzeszowskiego Ośrodka Archeologicznego”, Rzeszów-Krosno-Sandomierz-Tarnów (-Przemysł/Tarnobrzeg)
MZP	– „Materiały Zachodniopomorskie”, Szczecin
PA	– „Památky archeologické” (wcześniej: „Památky archeologické a místopisné”), Praha
PArch.	– „Przegląd Archeologiczny”, Poznań
PMMAE	– „Prace i Materiały Muzeum Archeologicznego i Etnograficznego w Łodzi. Seria Archeologiczna”, Łódź
PomAnt	– „Pomorania Antiqua”, Gdańsk
Prahistoria ziem polskich	– <i>Prahistoria ziem polskich</i> , tom I: <i>Paleolit i mezolit</i> (red. W. Chmielewski, W. Hensel), Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1975; tom II: <i>Neolit</i> (red. W. Hensel, T. Wiślański), Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1979; tom III: <i>Wczesna epoka brązu</i> (red. A. Gardawski, J. Kowalczyk), Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1978; tom IV: <i>Od środkowej epoki brązu do środkowego okresu lateńskiego</i> (red. J. Dąbrowski, Z. Rajewski), Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1979; tom V: <i>Późny okres lateński i okres rzymski</i> (red. J. Wielowiejski), Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1981
Prussia	– „Sitzungsberichte der Altertumsgesellschaft Prussia” (później: „Prussia. Zeitschrift für Heimatkunde”), Königsberg i.Pr.
PZ	– „Praehistorische Zeitschrift”, Berlin-New York
RArch.	– „Recherches Archéologiques”, Kraków
RB	– „Rocznik Białostocki”, Białystok
RO	– „Rocznik Olsztyński”, Olsztyn
SJahr.	– „Saalburg Jahrbuch”, Berlin-New York
SlA	– „Slovenská archeológia”, Bratislava
SovArch	– „Sovetskââ Arheologia” (Советская археология), Moskva
SprArch.	– „Sprawozdania Archeologiczne”, Kraków
SprPMA	– „Sprawozdania P.M.A.”, Warszawa
WA	– „Wiadomości Archeologiczne”, Warszawa
ZNUJ	– „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego”, Kraków
ZOW	– „Z otchłani wieków”, Warszawa

